ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 3
1936
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

6-ий рік видання.

ЗМІСТ

3 (60)-го числа за березень 1936 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78.

БОГДАН ЖАРСЬКИЙ

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

З щоденности глевкої твані
підносимо грімчастий тост:
Вставай із довгого чекання!
Воскрес Христос!

Усе гниле, мерзьке і чорне,
пекучий біль, знесилля стон
на полумяне юне горно!
Воскрес Христос!

У млу буденности примарну
мов смолоскип обнови стос.
І в грі на алярм сурм пожарних:
Воскрес Христос!

І світло-правда з мли повстане.
На місце талів, хмар і гроз
під вербель гимнів полумяних:
Воскрес Христос!

З ВЕЖИНСЬКОГО

Тихий склін дня весняного —
тут Христос сів на порозі,
із туману срібляного
виніс він китицю бозів.

І зложив на стріху квіти,
Свят опікун дому сього,
щоб хоч ними прикрасити
селянина стріху вбогу.

ТЕОДОР КУРПІТА

ГЕТСИМАНІЯ *

О, квітко, перло дорога,
Думок моїх свята пристане!
Чи вічно буде так нагай
Чужий тобі ятрити рани?
Чи вічно буде кров твоя
Стікати чорною ріллею?
Чи вже ота блеженна яр
Вітать не буде над землею?

---

* **Містимо тільки винятки.** *Ред.*

Не розторощить блиском зброї
І не розоре неба синь
Ясний огонь Нової Трої?

I

На травах знов жемчужні роси,
І сонце знов на небесах,
І знов весна нам стоголоса
Закон диктує по полях,
Дихнувши розцвітом на квіти.
Отсим своїм синтезом літер
Не опишу тобі краси
Землі великої Ігоря,
Де в ніч прозору, мов хрусталь,
Марія ходить повна горя,
Шукаючи в полях Христа.
А він, зоравши чорні ниви
На жир облудних глитаїв,
Молився многотерпеливий
За весну, сонце і братів...
І каплі капали кріваві
По втомленім його чолі...
І ніч купалась у заграві
Його святих пророчих слів...
Лиш в гаю сонні солові
Його той слухали псалом...
Усюди тихо, лиш Марія
Самітно плаче над селом!..

III

Жнивами літо колосилось
І грім гуляв по ребрах хмар,
І знову чином розкурилась
Шляхів безмежна далина...
І в серці гнівом перестиглім
Весняний бризнув хмаролім —
Знялись соколи срібнокрилі
І задзвонив Воскресний дзвін...
Над містом гордий Первозванний
Свою могучу кинув тінь —
І встав Ігоря полк ізбранний,
Віками скутий в самоті!..
Із Софії старечих мурів
Новий повстав Іларіон —
Тьмуторокань зайнявсь і Турів
Під сріблом гордих ескадрон...

І вдарили мовчазні дзвони
Понад обновлені лани,
— Христос воскрес — понад загони
Неслось роздзвіннями весни.

ІВАН АТАМАНЮК

ТІНІ

Сонна хмарка кучерява
Журно зоряну блакить. —
Ой, чого це стиха трави,
Ой, куди ж це буйні лави
Ізірвались,
Поскакали
Та за валомісховались,
Тільки курява їх слід?
Сонна хмарка кучерява
Журно зоряну блакить.

Квола мати безпотішно
Ісхилилася на тин:
„Ой, розлетілись колишні
„По полях, ланах пшенишних,
„Ті надії —
„Мої мрії
„Злющий вітер всі розвіяв —
„Звідки, де мій любий син?“ —
Квола мати безпотішно
Ісхилилася на тин.

Раннє сонечко червоне,
Дивні тіні здовж ланів. —
На баских, жагучих конях,
Із шаблями у долонях:
„В бій завзятий,
„Бій крилатий!“ —
Повиходили всі з хати:
Вітать новий, дужий спів!
Раннє сонечко червоне
Дивні тіні здовж ланів.

---

* * *

Сонце сіє востаннє слова,
Вітер крильцями бється об жито,
Розстібає святошну день свиту,
Із толік кочільцем череда, —
Ой, як чудно сикоче те жито!

Ген, за ліс, де поляна ясна,
Кучеряві скотилися хмари...
Й розітнулась тужливо флояра,
Як забута та пісня мертва̀, —
Ой, як наше життя пройшло марне!

Куди блиснуть моргливі зірки
І потонуть ізнов, як давніше...
А в очах незатерті, ясні ще
Життьові, незабутні гріхи, —
Ой, мій смутку, вільніше, вільніше...

На грудь ночі головку схилив
Вялий день, повикотились зорі
Й у пянливому пташенят хорі
Розцвітистих одбився сум нив, —
Ой, як тужно на земських просторах!

ДОРОГОМУ ОТЦЮ ЕҐЗАРХОВІ

Поручаю Тобі, щоб Ти воював
в них доброю війною. (І. Тім. І. 18).

Сім літ тортур, сім літ терпіння —
І впав немов столітній дуб,
Що то розсіє ген насіння,
І вмить новеє покоління
Покриє всенький зруб.

Та скільки болю, що за муки,
Покрили, Брате наш, Твій Шлях!
Від всіх, що впали в їхні руки
Несесь один лиш крик розпуки:
Це не тюрма — це жах...

Це жах — те царство Джінґісхана,
Це дійсне пекло на землі.
Чека — це вже є не охрана,
Там правда стєнки і нагана
Гієн і шакалів.

І що ж — Тебе кріпило, Брате,
Серед тяжких, тривожних днів?
Чотири стіни, в вікнах ґрати,
І вперта думка — тут вмірати —
Осьтут кінець наспів...

Га, що ж — Твоя святая Воля
І понад це ніщо нема,
А може прийде краща доля,

Скінчиться раз уже неволя,
Уступить довга тьма.

Шаліє чорний демон злоби,
Сичить огнем пекольний змій:
„Далой богов!“ — „Ах, кóби, кóби
Хоч десять монахів. Не йшло би
Так гордо пекло в бій“.

На жаль, нема — нема нікого.
Прийми, Царю, мій скромний дар.
Над це не маю більш нічого,
Але здійми з народу мого
Пекольний цей тягар.

І понеслось широким світом:
Христовий воїн — ще один!
Своїм катам він був ґранітом,
А нам буде світляним мітом
І покликом на чин!

Р. Манґе.
Студит.

ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ *

(докінчення)

Переклад із грецької мови з поясненнями

зладив

о. Михайло Кравчук

IV

— Суламіта —

(сама в свому домі)

2. Я сплю, та моє серце сторóжить.
Голос мойого милого!
Він у двері постукує.

— Соломон —

Відчини мені, сестро моя,
дружино моя, голубко моя,
найгарніша моя!

* Початок гл. ч. 1—2. Там перекладчик подав теж вступ, де вияснив, як цю пісню слід розуміти. В цій частині описана любов Суламіти і Соломона, вже увінчана подружжям, яка одночасно є алеґорією любови Бога до вибраного народу в Старім Завіті і любови Христа до основаної Ним Церкви, та взагалі любови Творця до людей, в першу чергу до Пречистої Діви Марії. *Ред.*

Бо моя голова вся росою припала,
мої ж кучері — краплями нічними.

— Суламіта —

3. Роздяглася я з вбрання могó,
як же в нього та зодягатись?
Я помила ноги мої,
то як же їх валяти?

4. Милий мій крізь дірку руку простяг[1],
і нутро моє заворушилось перед ним.

5. Я встала відчинить мойому милому;
з моїх рук капало миро,
з пальців моїх миро спливало
на ручку від замкá.

6. Відчинила я мойому милому,
та мій милий уже відійшов.
В мене ж серце завмерло було
на його слово.
Кинусь шукати його,
та його не найшла я;
стала я кликать його,
та він не озвався до мене.

*

7. Стрінули мене стóрожі
що обхóдили місто:
побили мене і зранили мене,
здерли з мене намітку мою
сторожі мурів.

8. Заклинаю вас, дочки єрусалимські,
усім, що росте і красується в полі:
Як стрінете могó милого,
то скажіть йому,
що я пропадаю з любови.

— Єрусалимські дочки —

9. Що ж то? Твій милий та понад коханців,
найуродливша поміж жінками?
Чим же твій милий кращий за іншого,
що ти нас так заклинаєш?

— Суламіта —

10. Мій милий білий — румяний,
кращий за десять тисячів інших.

---

[1] Милий хоче сам собі двері відчинити, відсунути крізь дірку деревяний засув.

11. Голова його чистеє золото,
волосся його — кучері, чорні як ворон.

12. Очі його, як тії голуби,
що при потоках водних,
гейби в молоці скупані,
посідали та над струмочками.

13. Лиця його — квітники запашні,
запах від них несеться;
губи його мов ті лілеї,
що із них миро капле.

14. Руки його з золота точені,
в самоцвіти оправлені;
а стан його наче той посуд
із слонової кости в сафирах[1].

15. Ноги його — стовпи мармуровії,
поставлені та на злотих основах;
вид же його, як той Ливан,
величній, як ті кедри.

16. Уста його самі солодощі,
а ввесь він — любощі.
Такий то милий мій, такий то подруг мій,
єрусалимські дочки.

— *Єрусалимські дочки* —

17. Куди ж пішов коханий твій,
найгарніша поміж жінками?
Куди подівся милий твій,
бо ми будем його із тобою шукати.

— *Суламіта* —

(догадується, де її милий пробуває)

6. 1. Мій милий пішов до себе в сад
між квітники пахучі,
щоб у горо́ді пробувати
та й лілеї зривати.

2. Я мого́ милого, а милий мій,
він між лілеями витає.

*

— *Соломон* —

(назустріч дружині)

3. Гарна ти, мила моя,
гейби благовоління[2],

[1] Дорогоцінний, дуже твердий шляхетний камінь.

[2] В еврейськім тексті: як Тирса. Це місто в Самарії, прекрасно положене на горі, було якийсь час столицею північного, ізраїльського царства.

як Єрусалим принадна,
а грізна мов те військо,
що до бою готове.

4. Відверни свої очі від мене,
від них бо хвилююся я.
В тебе волос немов та череда кіз,
що сходять з Галааду.

5. Зуби в тебе — неначе отара овець
що, острижені, виходять з купелі,
а у кожної пара близнят
і неплідної поміж ними немає.
Губки в тебе — немов пурпуровая стрічка
й уста в тебе принадні.

6. Як половинки гранатного яблука
лиця твої, що виглядають з-поза серпанку.

7. Шістьдесять є княгинь
і бранок вісім десятків
та й дівчат, що їм ліку не має.

8. Та єдина у мене голубка,
найгарніша моя,
одиначка у неньки своєї,
вибрана у тієї,
що її породила.
Як дівчата уздріли її,
то стали її вихваляти;
княгині та й бранки,
та й вони почали її величати:

9. Хто це, що мов зоря зазорилася?
Гарна, як місяць,
ясна як сонце,
Грізна наче військо під хоругвами?

* * *

V

— Суламіта —

10. Я зійшла та в оріховий сад
подивитись на квіти у лузі;
поглянути, чи цвіте виноград,
чи зацвіли гранатнії яблуні?

11. Там до моїх грудей я пригорну тебе...
Та не счулася моя душа,

як мене привели́
до колесниці того, що зна́тний у народі [1].

— Бояри — дружинники милого подруга —

12. Оглянься, обернись, Суламіто!
Оглянься, оглянься, щоб ми
надивились на тебе.

— Суламіта —

7. 1. Що хочете бачити на Суламіті?
що вона йде як полки́ у поході?

— Бояри — дружинники —

Що за гарнії ноги твої
та в обуві твоїм,
дочко княжого роду.
Круглі ж бедра твої — мов нами́сто,
що мистецькі руки зробили.

2. Лоно в тебе — круглоточена чаша,
що не є без напою;
стан же твій — як пшениці стіжок,
а круг нього лілеї.

3. Обі перси твої
неначе двійнята в серни.

4. Твоя шия — наче та башта
із слонової кости;
очі твої як стави в Єсевоні [2]

коло воріт, де дівчат много.
Ніс твій — мов вежа на Ливані,
обернена лицем до Дамаску [3].

5. Голова твоя в тебе неначе Кармил [4],
а заплетені коси на твоїй голові
наче та багряни́ця,
що й цареві на вдивовижу.

— Соломон —

6. О, яка ж ти краса!
І чого то принадна така
є любов у твойому коханні?

---

[1] Зна́тний у народі, Амінадав, це символічне ймення милого, Соломона.
[2] В місті на східньому березі Йордану у підніжжя антиливанських гір. Коло воріт міста були два стави, багаті на рибу.
[3] Дамаск — торговельне, багате й гарне місто на схід від Антиливану.
[4] Кармил — це дуже врожайне верхогірря над Середземним морем, на захід від Галилеї, вкрите виноградними садами.

7. Ось твій стан та до пальми подобен,
твої ж груди до виноградних гронів.

8. Я сказав: На пальму[1] зійду,
досягну аж вершка її;
і будуть мені груди твої
за виноградні грона
й запах ніздер твоїх, як від яблук.

9. Та й уста твої як найкраще вино,
що так щиро до мене тече
та й уста мої зрошує й зуби.

— Суламіта —

10. Я належу до друга мого́,
та й він до мене лине.

*

11. Ходи ж, любий мій, в поле підем,
пробуватимем в селах.

12. Вранці підем у виноградник;
поглянем, чи розцвівсь виноград,
чи завязався овоч,
чи зацвіли гранатнії яблуні.
Там зазнаєш моєї любови.

13. Мандрагори[2] свій запах дають,
а біля дверей наших
всі, щонайкращії овочі,
свіжі та й да́вні тобі,
коханий мій, я заховала.

*

(Сумна, як її коханий подруг із нею розлучається).

8. 1. Ой, коби ти був братом моїм,
що ссав груди моєї неньки,
я б, зустрівши тебе, й на дворі
цілувала б тебе[3],
та й мене б не осудили.

---

[1] Південне дерево з нерозгалуженим стовпуватим пнем, закінченим на верху китицею великого пернатого листя. Її непоказні лілеєваті квіти зібрані у віхуватий колос, неначе піхвою, огорнені широким листом.

[2] Мандрагора — це дуже пахуча, але й отруйна зелиста ростина з широким листям і лійкуватим квітом та грубим волохатим корінем. Її маленькі яблука своїм запахом ділають усипляючо. По думці старинних мандрагора має любовну й запліднюючу силу. В середньовіччі уживали її до чарів.

[3] В арабських бедуїнів дівчина може прилюдно цілувати тільки брата або найближчого свояка.

2. Я взяла б тебе й завела б
у господу до неньки моєї,
у світлицю тієї, що почала́ мене,
й напувала б та вином запашним,
соком з яблук моїх із гранатних.

3. Ліва рука його під головою в мене,
а правиця його мене обнімає.

— Соломон —

4. Заклинаю вас, дочки єрусалимські,
тим, що росте і красується в полі,
не будіть, не тривожте зо сну милої,
аж доки сама схоче.

VI.

— Єрусалимські дочки —

5. Хто це, що світлосяйна йде,
спершись на коханого свого?

— Соломон —

6. Під яблунею, там збудив я тебе;
там зродила тебе мати твоя,
там то страждала та,
що на світ привела тебе.
Положи мене, як печать, на твоє серце [1],
як обручку та на своє ра́мено.

— Єрусалимські дочки —

Так, любов така сильна, як смерть,
заздрість жорстока, як пекло;
її полумя — огневе полумя,
як огонь, що палає.

7. І води великі
не можуть вгасити любови
та й ріки її не затоплять.
Хоч би давав чоловік
всі достатки свої за любов,
то ним погордували б.

*

---

[1] Знатні мешканці Сходу мали свої печатки, часто й із золота, що на них було вирите ймення. Носили їх, завішені на шнурочку, на грудях, або як перстень на пальці.

8. Є сестра в нас мала,
що не має ще перс;
що робитимем з сестрою нашою в день,
як про неї вестимуть розмову?

9. Як би вона муром була, то ми
збудували б на ній срібні палати;
коли б вона була дверми, тоді ми
обложили б її кедровими дошками.

— *Суламіта* —

10. Я є мур, та й груди мої — наче башти;
і буду я в їхніх очах
як така, що за спокоєм тужить.

*

11. Виноградник мав Соломон
та у Веел-Амоні [1]
й передав виноградник свій сторожам;
та й кожний мав принести
за його плоди по тисячі срібних.

12. А мій виноградник передо мною.
Нехай буде й тисяч тобі, Соломоне,
та й двісті сторожам плодів його.

— *Соломон* —

13. Ти, що в садках проживаєш —
друзі прислухуються до твого голосу;
дай же й мені послухать його.

— *Суламіта* —

(бажає бути тільки з милим далеко від людей).

14. Спішись, милий мій, наче кугак,
немов олень той молодий
на запашнії гори.

---

[1] В густо заселеній країні. Може яка оселя, заложена Соломоном, або місто Амон у Східній Йорданії над Мертвим морем.

Катря Гриневичева

ЗУСТРІЧ

Уже шіснадцятий раз соняшний розсвіт блиснув над шпилями Єрмону, як мідяний диск римлянина, і шіснадцятий раз сонце покотилося у безодню, що позіхала незбагнутою загадкою, відколи Мисалех, виповнюючи обіт, вийшов зо свойого хутора в сирійській землі й пустився в путь до Єрусалиму.

Бодрість ні разу не покидала його. Кожного ранку, встаючи з твердої рогожі в стрічній господі, повній буденної суєти і молодого крику служебниць, він простягав гнучкі мускули під ритм своєї побожної радости і, поснідавши жменею фіг та кубком джерельної води, йшов далі.

Білий виссон, яким опоясав чоло аж по брови, носив сліди пилу й роси, таксамо як і згортки плаща. Груди були розхрістані і блискучі силою. Чорні кучері волосся спадали аж до рамен, заслонюючи уха, через що обличчя ставало бодріше та строгіше і таке виразне, як маска імператора на новій драхмі.

До цієї пори його минала лиха пригода. Спочивав, втомлений спекою, під смоквами на полях, зустрічав чорних і нагих, напів одичавілих пастухів, що поїли його молоком овець, не беручи заплати, а ввечері сходив із битих шляхів на левади, зарослі розмарином, у села, де на майданах сиділи судді та розглядали жалоби селян.

Але трапилося, що Мисалех, хоча від Єрусалиму ділив його тільки день дороги, не зустрів довгий час нікого і заблудив. Чорна смуга — яку обійти, здавалося йому, не важко — це був густий, шумливий, віковий ліс, вигнутий у півколо, що проймало виглядом своїм, як тятива Богом націленого лука. За його довжиною зір не в силі був подоспіти. Паломник пустився спершу окраїною гущі, певен, що надибле стежку, яка цей ліс просікає. Правда, тут і там були стежки, витоптані ходами чередарів, та вони губилися зараз серед дикого мірту, золотих чаш підвої, пернатих папоротей і хвощі.

Мисалех сильно натомився, тому сів над холодною течійкою, що витрискувала з-під коріння дуба, і ясував свої думки. Несподівано шелест галуззя і легкої ходи заглушили спів тріщуків та музичні вигуки стернадок.

Він насторожився. З привички йти довго в блиску, підвів руку до чола, а серце його стало тріпотатися в грудях мов сонце. Із лісового проміння вигнули два рамена, як два крила, а за ними постать юнака, мила й благородна. У руці незнайомого був посох, як у пастиря овець, а з боку перевішена через плече тяжіла шерстяна тайстра на ременях із сафіяну. Його одяг був проте з предорогої парчі, білий, з голубим рубцем, як його носять знатні рабіни, а звуть „талітою“. Цілий він був жорстоко на тернині обдертий, а до його згорток поприлипало будяччя.

Сам молодець сяйливо гарний, як гість із неба. Його очі

пригадували зорі на водах Йордану, обриси постаті скидалися на уточене по мистецьки золото. По його тілі спливала блідість перел, а тонкий рисунок жилок на висках блистів коштовністю сафірів.

Паломник встав назустріч йому і промовив:

— Мир дорозі твоїй, сину знатного отця!

— І тобі мир! — відповів молодець.

Мисалех спостеріг аж тепер, що юнак цей — плаче. Тому сказав у пориві співчуття, що прошило його серце:

— Скажи, дивний красою мандрівче, що привело тебе у цю лісову гущу, і за ким стривожено ридаєш?

— Те, чого з пильністю гляджу — відповів молодець, — це овечка, сотна з отари батька мойого. Вона відбігла кудись і пропала. Я шукаю її дні і ночі, проміряв всі ліси й яри навкруг Єрусалиму, дарма!

— Хто ти є? Хто твій отець? — почав сирієць, радий розважити його привітним словом.

— Мій отець — могутній володар. Дванадцять полків крилатих войовників наказів його дожидає, а навкруги престола тисячі тисяч дворян у повазі і мовчанні стоять.

На це Мисалех:

— Коли твій господин отець такий могутній володар, то що ж для нього одна марна овечка?

— Він її дуже милує, — поясняв молодий равві. — Відколи ж пропала, переболіти того не може і вислав мене, щоб я шукав її так довго, аж приведу любу утрату з собою.

Здивований сирієць глянув на подертий одяг незнайомого і став питати трохи недовірливо:

— Не мав же твій отець нікого з-поміж тисяч дворян, щоб глядів... за вівцею, а тільки тебе, убоге дитя, на такі злидні, на поневірку і скорб післав, хоча, здається, ти є дорожчий над білу вовну всіх овець світу?

— Це тому, відповів равві, — щоб показати, як дуже її милує. А слуг я сам не хотів; вони ж лякали б стривожену худібку і вводили б у сумнів своїм обличчям. Думав я, що коли вона догляне мене, володарське дитя, у хвалі моїй, з радісним каяттям прибіжить мені до ніг. Але її немає.

Незнайомий заслонив обличчя рукою і стиха ридав.

Мисалех не міг вибути на місці, так схвилювався видом чужого горя, і попрощав ізраїлітянина добродушним побажанням:

— Дай же, Бог, щоб ти згубу свою скоро віднайшов і в радощах господину отцю приніс!

Він поринув зараз у самоту лісової глибини, але довго ще чув оклики незнайомця, що шукав утрати.

Незабаром попав на стежку, що протинала лісове нутро, та крізь світлий пролім між кедрами доглянув яхонтові тераси єрусалимського храму.

*

Минули літа: Мисалех знову вчинив Господу обіт і вибрався вдруге у Юдею. Було під сабат і він бажав ще перед сумерком станути під кришею господи знайомого хуторянина. Ще й буря, що надтягала, гнала його вперід. — Його плащ і бороду вітер наповняв острим пилом. Ввесь день тривала спека, то ж червоне каміння по дорогах пашіло, як грань. Вітер злизував цю червону жару й ніс у простори, аж на межі небесної синяви, що стояла дивно низько над світом і будьто криво, мов копула, якої стовпи хитаються перед упадком.

Сирієць біг навмання, з рубцем одежі над очима, куди сипалися зеренця піску, несені схвильованим повітрям. В цю мить вітер приніс до нього проймаючий шум, наче злив тисяч голосів, пронизливих окликів, невгамонного плачу та глухого стогону. — Він станув як укопаний на місці і глянув у верх.

Гора черепів стояла саме у передзаходовому сонці, чорною тінню заметілі видовжена у безкрай. Шпиль тіни черкав лінію небосклону. По стежках, що десятком перстенів оперізували гору, двигалася чорна людська товпа серед пронизливого крику римських десятників, що закликали до спокою, самі побліддлі дико, з лискучими сталевими нагрудниками й шоломами, опущеними низько на спітнілі обличчя.

На вершку гори видніли три хрести: кругом середущого стояли жінки, робітники, якийсь римський центуріон і гурт фарисеїв. Поміж людські ноги просмикувалися безпанські голодні собаки з навислою на кровожадні очі шерстю. На острівці землі, мягко оброслім зеленню, вояки грали в кістяні астрагали та перекликувалися хрипло від нетерплячки. Перед ними лежала біла „таліта“ з голубим рубцем, як її носять рабіни.

Сирієць пробрався з трудом крізь юрбу і тут побачив, що чудовий молодець, якого перед роками стрінув у лісі край Єрусалиму, висить прибитий на хресті, так споневіряний і окрівавлений, що тільки по божеськім сяйві обличчя, по величній чистоті рис пізнав його.

Оголомшений жахом і горем Мисалех підвів очі на смертне дерево й закликав з глибин:

— Невже ж ти є той дивний мандрівник, що його я зустрів колись по дорозі в Єрусалим, перед святом опрісноків?

З гори дався чути тихий голос:

— Друже! Це я.

— О, нещасний! — гірко заплакав сирієць, коливаючи голову в долонях. — Як це ти попав на дерево смерти? Хто обдер і поранив тебе, Праведного?

Назареєць схилив голову на груди і заговорив печальним шепотом півживих уст:

— Це моя овечка учинила.

Мисалех заломив руки від великого болю і кричав проти навислого неба:

— Це не овечі, а вовчі зуби впялись у Тебе! Це пазурі скажених собак, одичілих медведів і смертижадних стервників!

Розпятий дивився мертво уже в далину, якою гнали буруни рудого пилу, ген аж на оливні сади Бетеляму. Повінь тьми й небесного вогню залила світ. Мисалех упав головою в траву і порох.

Коли згодом очуняв, над Єрусалимом стояв місяць у повені удушливої мряки. Серед неї на висотах, крівавою низкою червоніли світила в вікнах палати Понтія.

Цього вечора в одній брамі Єрусалиму Мисалех струшував з ніг пил проклятого міста. Він прощав німим криком серця вітхненого скитацьця Юдеї. Найстрашніша ніч, яка колинебудь чорніла над світом, закутала його в розпуку з головою і гнала навпростець під несамовитий лемент усього, що живе.

Н. Королева

ПОЧАТКОВА ДРЕСУРА *

Рекреації. Падає дах над головою. Неслушна „манастирка". „Шпонькин" суд. „Година" листів. Прогулянки. „Жахливі хлопчиська". Ґенерал-ґубернатор Драгоміров. Вояцька муштра. Київські вулиці.

Вірочка Сулима, — „безнадійна парфетка", тобто дівчатко надто досконалої поведінки, що аж дратувала товаришок зразковістю, затулила обома руками вуха і в десятий раз швидко повторяла втомленим, детонуючим голосом:

....„— тоді імператриця Катерина заключила перемиря з турками..."

Та проте Вірочка, дарма, що „надмірно досконала", — не могла втриматися, щоб не поглянути в вікно. А там — золото дерев роздавало урочисті обітниці пишних прийдешніх свят. Інститутський розлогий сад, повний велетенських паркових дерев, купався в іскристім вині тремтячого й пянливого повітря та в гарячій блакитній емалі київського осіннього неба. Своїми вітами, що кликали когось, шептав він привабливі казки-мрії. Не можна було не вчути цілком виразних запросин, що раз-по-раз звучали більш-менш однаково:

— „Любі мої, молодесенькі мої дівчатка! Киньте оту нудну й дурну науку, йдіть сюди, під мої рожево-золоті віти, погляньте на рожеві хмарки над блакитним Дніпром... Пригляньтесь: і ті хмарочки, й ті хвилі — всі вони пливуть у далечінь, незнану, привабливу, широку, повну обіцянок... Далечінь та — само життя... Життя..."

— Ах!... Так, так... Життя!... — І некликані думки переплітались зо словами обовязкової лекції. Життя — це ж те повне радощів майбутнє... Без нудних лекцій, без настирливих, вічно торкітливих „клясових дам", без неминучого паштету з печінки що четверга, без чорно-гнідого кисілю що пятниці... Життя — це parties de plaisir, прогулянки, спочинок, забави, театри, балі... Життя — і той спокій у вимріяному „вдома"... Ах! Життя — то ж

* 2-гий розділ споминів „Без коріння". Початок гл. ч 1—2 с. р.

правдивий рай без тіней, без суму, без жури, самі радощі, радощі й ясність.

— ...„і тоді імператрина Катериця затурила переключення з мірками“... — сумлінно вимовляють Віроччині уста, та ж ні память не приймає проказаних чужих слів, ані вухо не чує жадного з них. Так, — сама Вірочка не чує, що повторяють вголос її пухкі губки. Але ж чує те Оля Богданова, цей „Арієль кляси“, як влучно назвала її вчителька англійської мови. Чує, і вже, як і завжди, вмить вона там, де є з чого сміятися, жартувати, глумитися, а передовсім, де є якийсь привід порушити інститутський важкий устав. І Оля обережно, навшпиньки підводить за спину Вірочки цілий гурток цікавих „пересмішниць“:

— П-сссс! Mesdames, послухайте, як Віра деклямує калмуцькі молитви!...

І група дівчат, розвеселених до сліз „затуреною Катерицею“, аж падає в дзвінкому голосному сміху. Нове „motto“ вмить облітає цілу клясу, — і сміх лунає з одного кута до другого, аж поки не зупиниться на чомусь іншому.

Це — година свобідної поведінки. В рекреаційнім антракті між пятою і шостою щовечора можна голосно гукати, як у лісі, можна стрибати через лави, їсти халву й навіть — лузати насіння. Тобто можна чинити все те, що найсуворіше забороняють інститутські приписи й що саме тому так непереможно приманює. „Можна“, але — очевидячки — не є все те і в цій годині дозволене. Та ж в цім часі йдуть на відпочинок доглядачки інституток — „клясові дами“, що стоять при них невідлучною тінню впродовж цілого дня, від пробудження до сну. В рекреаційній же годині три старші кляси залишаються під доглядом тільки одної чергової клясової дами, та й та сидить не в клясі, але на коридорі за маленьким столиком, на котрому, „як у жидів“, стоять дві свічки. Клясова дама свідома своєї безпомічности. Вона навіть не намагається доглянути за соткою веселих дівчат, що готові в цій годині на всяку вигадку й дурницю. Сидить вона тут лише „на випадок“ якоїсь особливої події. Звичайно ж читає безконечний роман або виплітає не менш безконечне вязання-мереживо. Інститутки часами заглядають з кляси, переконуються, що „клясуха“ сумлінно „відправляє сабаш“ і використовують годину безконтрольного дозвілля.

Звичайно „відправляти сабаш“ припадає на „клясуху“ з третьої кляси, мягкодушну й сантиментальну німкиню, панну Еліду, звану чомусь „жінкою з моря“. Вона має багато такту й мало темпераменту, а тому майже ніколи не має відваги чіплятися „старших панночок“ не тільки з першої (найвищої), а навіть і з другої кляси.

Часом при столику зо свічками сидить товаришка та приятелька панни Еліди, француака, мадмуазель Жанна, звана простіше „Жаба“. То ж у першій та другій клясі це час найбільшої свободи й найгаласливіших забав.

Коло Ольги й Віри твориться гурток. Чути сміх та вперте

Вірине бубоніння. Але цього разу Віру справді швидко залишають в спокою, бо ж посеред кляси починають приготовляти куди поважніші речі. Катря Вітовська та Наталя Восьмиградова перетягли на середину кляси стіл і поставили на нього стілець. Тим часом маленька, як малпочка рухлива, кубанка Надійка Хиленкова дбайливо затулює папером невеличкі віконця ромбової форми у важких, дубових клясових дверях. Закінчивши свою роботу, стає сама „як козацька варта“ коло дверей.

— Де ж циркель? — гукає вже зо стільця струнка, як тополя, Катря. — „Найясніша“, подай же кружіль!

Ясна, аж блискучо-срібна, гарна бльондинка княжна Каратова подає Катрі потрібне знаряддя — великий деревяний кружіль, яким креслять ґеометричні фіґури на клясовій дошці. Каратова не ображається прізвищем „найясніша“, бо ж вона справді має найясніше волосся в цілому інституті. Те признання приймає як комплімент, не звертаючи уваги на дрібочку іронії, скерованої на її родовий титул, також єдиний на цілий інститут, бо ж Каратова з роду колишніх грузинських володарів і по московськи зветься „свєтлєйшая княжна“.

Катря гостряком кружеля щосили товче в стелю. Але їй не йде праця як слід. Ясно, що без Богданової не обійдеться. То ж за хвилину вони вже обидві відламують значний шмат омітки. Катря обережно схоплює його в наставлену попередницю. Шматок оглядають зо всіх боків: все в порядку, бо ж ніде не видко жадного сліду циркля й сам шмат досить великий. Стіл і стілець вмить віднесли на місце.

— Василевська! Ольго Василевська!

Одначе Василевська немов не чує. Вона майже не бере участи в життю кляси, бо вона — старша віком. В клясі є чотири такі девятнадцятьлітні „бабусі“, як їх називають інші вихованки, за що від „бабунь“ дістають призирливу назву „бебі“. Приятелювати чи навіть цікавитися їх життям „бабуні“ вважають нижчим своєї гідности, але відмовити в якійсь „товариській послузі“ для кляси їм, як і всім іншим, не вільно. На це не відважилась би жадна.

До Василевської йде депутація: Катря, Богданова й Восьмиградова. Тим часом чотири „бабусі“ в задніх лавках кляси обмірковують якісь таємничі й важливі питання. Всі мають розрумянені обличчя, окрім Василевської, що завжди біла, як папір. Всі вони говорять майже пошепки, схиливши чотири голови до купи над якимсь предметом. Коли ж наближається депутація, — Іза Метингер ховає за корсет якусь таємну фотографію.

Василевській виясняють, чого від неї домагається кляса, — й вона з нехіттю йде за вигадливим тріо. Посеред кляси, саме під вибитим шматком омітки Василевська лягає горілиць на підлогу, Богданова розкладає їй хрестом руки, укладає фалди сукні, попередниці та пелеринки, а Катря тим часом кістяним розрізувачем паперу витискає їй на білому чолі таємний знак. Накінець Восьмиградова обережно кладе біля цього знаку шматок вило-

маної омітки. Всі три відступають на крок, оглядають свою працю як мистці, що закінчили мистецький твір. Товаришки дивляться на те все й із радістю прочувають близький бешкет. Хтось тоненько сміється, хтось підстрибує на одній нозі, хтось дає ради. Лише „бабусі“ вдають, що їх все те не цікавить. Віра Сулима, що й далі щиро „кує“ історію Росії, та кілька завзятих „читачок“, що не пропускають найменшої нагоди, щоб прочитати щось недозволене в інституті — не цікавляться подією. Ангелина Борган блукає духом в кавказьких горах, куди переніс її Лермонтов. Маюша Тарновська схилилась над Memorial de S-te Hélène La Casasá, Ноель Лячерда Медина-Челі не бачить світу за сторінками Maspéro, Марусі Рожникової не відірвати від „Quatre-vingt-treize“, Варя Шиковська щодня плаче над „Domby and Son“ Діккенса, Анкевич та Елінська вдвох схилилися над книжкою „Quo Vadis?“

— Mesdames, увага! — і Богданова сідає на своє місце. Її наслідують інші. Не обертаючись, вона рахує:

— Раз, два, три...

Всі три десятки вихованок старшої кляси враз, немов хором, підносять пронизливий зойк і вереск. Счиняється неймовірна метушня та біганина серед невгамованого крику. Лише Василевська, біла як папір, лежить мов мертва без руху на підлозі. До кляси влітає переляканa мадмуазель Жанна. До неї кидається з двадцятеро дівчат й починається щось подібне до хорової сцени з першого акту „Кармен“:

— „Нам Мануеліта казала всім“ — разом розповідають Хозе всі сигарери про подію на фабриці.

Так і тут: мадмуазель Жанна на початку не більше розуміє, як оперовий Хозе. Тим часом нерухому Василевську надаремно намагаються піднести чотири найменчі вихованки. Клясова дама може лише збагнути, що Василевській зробилось зле і кличе дві міцні „каріятиди“ — коридорові служниці. Їх є в інституті ціла армія, але їх не називають жадним індивідуальним найменням: кожну з них кличуть лише „дівчино“, і конче по московськи „дєвушко“ (між ними й „ґардеробну“ служницю, якій напевне вже давно минуло пів сотки літ). „Дівчата“ пів-несуть пів-тягнуть високу та довгу, як хмелева тичка, Василевську до інфірмаря — шпиталю. В клясі ж тим часом продовжується коли не революція, то Брокенський шабаш.

— Ні за що тут не залишимось ані одної хвилини!

— Нас тут усіх позабиває!

— Ну, ясно: вже ж почав падати дах!

— Ми тут загинемо! Загинемо!...

— Всі до одної...

Бідна мадмуазель Жанна хапається за голову, плеще в долоні — звичайний спосіб вимагати спокою й мовчанки, — та надаремно гукає:

— Mesdames, je vous en prie! (Мої пані, прошу вас!)

Потім вже зовсім суворо:

— Silence, Mesdemoiselles! (Мовчанка, панночки!)

Пекольний гармидер почула інспекторка Любов Петровна, що мешкала під клясою, на нижчім поверсі. Вона здержлива зрівноважена, ніколи й нічим не здивована і не обурена. За довгий час свого інспекторування в інституті призвичаїлась до найнеймовірніших вибриків бадьорого жіноцтва, повного сил і здоровля, з невичерпаною енергією, занудженого в інститутських мурах, які здебільша ідентифікували з вязничними. Вона прийшла і тихо, рівним голосом запитує, що саме трапилось. Мадмуазель Жанна щось плутає в своїх виясненнях. Любов Петровна кидає погляд на збиті у гурток дівчата й затримує його на дитячо-прозорих, простодушно-щирих очах Ольги:

— Богданова qu' est-il arrivé? (Що трапилось?)

А Ольга немов на те тільки й чекала. Вона враз імпровізує ціле оповідання, як всі перелякались, побачивши, що бідну Василевську „напевно" на смерть забило „велетенським шматком стелі, що вже остаточно розпадається".

Клясу тимчасово перенесли до рисункової залі. „Что і требовалось доказать", — повторяли задоволені пустунки. Бо ж тут буде незручно вчитись, а тому ніякий учитель не могтиме вимагати, щоб вони добре знали лекції. Зате ж в залі є пяніно, можна грати, співати й танцювати, бо ж заля велика, а рисункові столики — легесенькі й їх без зусиль можна відсунути до стін, як стільці. Інститутки ж могли не їсти й не спати, коби лише можна було танцювати й співати.

За хвилю вже нове помешкання наповняють мелянхолійно-ніжні звуки прекрасного вальса з-під вправлених рук Добровольської, найліпшої пяністки в клясі, а пари — „шерочка з машерочкою" точаться, щасливі та вдоволені. Ще б пак!.. Вчитись не доведеться аж до завтра, бо заля пристосована до мальовання лише вдень. Увечері ж тьмяно освітлюють її тільки дві нафтові лямпи. Аж вночі слуга — „Танатос" порозвішує більше лямп. При їх світлі стане видко читати й писати. Тепер же клясова дама мадам Рапне сидітиме в коридорі — „шабасуватиме" там при свічках, бо ж мусить пильнувати, щоб ніхто не входив до „небезпечної" кляси. Так дівчата позбуваються пильного, недрімного ока клясової дами і тішаться несподіваним святом: вальс зміняється в мазурку, мазурка — на па д' еспань, а кінчиться все аж „собачим вальсом", що грають його лише двома пальцями, але по цілій клявіятурі. Танцювати під ту музику щоправда незручно, за те ж під її супровід можна співати на всі 36 голосів нескладну собачу пісеньку — „Гав-гав-гав-гав"! Це так смішно й так дуже весело, бо багато галасу і дурійки.

Але на цей раз таких буденних речей замало. Всі настільки розбавлені, що кожна хоче якогось видовища і нових забав. Знову започатковує їх Катря. Вона вже вилізла на великий довгий стіл, що перерізує залю впоперек і тепер творить своєрідну сцену. Катря ж справді має неабиякі сценічні здібнощі. Вона спочатку деклямує свої власні вірші про „бідних дітей, що сидять

без їжі вже багато літ", потім — баляду про інститутські котлєти. Особливо захоплюють всіх слова:

„Є стіл в тім огиднім буфеті,
Він предовгий і циною вкритий.
Смердять на столі тім котлєти,
Бо ж хробак не один в них заритий"...

Потому „публика" домагається, щоб Катря „показала" „Тверську бариню". Катря не дає себе довго просити. Вона починає заклопотано метушитись, рахує неіснуючі пакунки та валізи, смикає за руку неслухняного, хоч і невидимого „Ваню" та витирає носик також невидимій „матушці". Одначе всі розуміють, що то „Тверська бариня" на залізничнім двірці чекає на потяг. Монольоґ кінчається тремтячим питанням:

— Пане жандарю! Скажіть, будь ласка: потяг до Тверу піде „в чверть на три чи в пять пятнядцять?"

— Точно так! — переконано й твердо запевняє жандар захриплим голосом.

— Дуже, дуже вам дякую! — відказує „Тверська пані", задоволена „точною" відповіддю.

Далі йдуть сольові виступи. Але лезгінки не може бути, бо княжна Орліяні хвора, хіба що Ракоці затанцює чардаш? Але Катрі падає на думку:

— Mesdames, ви знаєте, що Ноель має приховані таланти? З неї не тільки можна глузувати, що вона не вміє говорити жадною „православною" мовою...

Що Ноель справді не вміє „православних мов", — не дивина. Щоправда, народилась вона на Волині, „у преславнім місті Луцьку", певніш близько нього, але ж до сімнадцятьох літ, тобто до весни цього року перебувала на Півдні Франції, і там, в манастирській школі приятелювала з чужинками, здебільша з подружками еспанками. Тому романських мов, як казали інститутки, „мов католицьких" знала кілька, а словянських — жадної. В інституті ж могла розмовитись свобідно в ріжних мовах, лише не в московській. Катря свобідно говорила французькою, а тому могла навчитись від Ноель і французьких пісень. А вона ж більш за все на світі любила пісню. За це Катря почала шанувати Ноель, а тепер, як свій винахід, проголошувала, що Ноель вміє ще й еспанські національні танці.

— Можеш і Араґонську хоту? — крутнулась від пяніна вкупі з табуретом Добровольська. — Я заграю Араґонську хоту Глінки.

Показалось, що „хоту", бодай і Араґонську, Ноель танцювати може, але „хот" є тисячі, як і „seguidillas".

Товаришки замахали руками:

— Ах, облиш! Знаємо, знаємо це „козос де Еспаня". Покинь свої „кози", лізь на стіл і танцюй!

— Без кастанєтів? — питала здивована Ноель.

Катря одним ударом ліктя по переверненій тарільці розтовкла її на шматки й подала Ноель чотири більші черепки: Casse

une assiette, jette en les miettes et voilà les castagnettes! (Розбий тарілку, викинь крихитки. І ось тобі кастанєти) — засміялася вона, імпровізуючи скоромовку й відкидаючи дрібні черепочки на купу тарілок, що їх вживали замість палєт при мальованню акварелями.

Рвучкі й переливчасті акорди Глінкової „хоти“ лилися вже дзвінкою каскадою. Перед очима Ноель замиготіли радісно золоті іскорки, як святойванські вогники в теплу, оксамитову ніч. Серце стислось солодким сумом, мов давно забуті милі істоти несподівано ласкавою рукою діткнулись душі. Здалека в уяві потягло солодким запахом помаранчевого цвіту, з ніжним мигдаловим присмаком олєандрів. Низький контральт Нієвес, колишньої приятельки ще там, в милому, теплому оточенню манастиря, ніби заслонений далеччю, пригадав слова їх такої улюбленої пісеньки:

El naranje de tu patio,	(Помаранчевники твого хазяйства,
Cuando te acercas a él	коли наближаєшся до них,
Se desprende de sus flores	зривають з себе свої квіти
Y te los echa á los pies.	й кидають їх тобі до ніг).

За хвилину маленька постать Ноель вже була на столі. Відбивала дрібно й чітко такт танку, а черепочки в призвичаєних пальцях цокотіли радісно, мов сміялись переливчастим сміхом з дійсности, що ніколи не може згасити іскристих барв приємної згадки, ані заслонити спогаду перед духовим зором того, хто хоче жити в згадках про щасливе минуле.

Але ж сучасна дійсність не дозволяла забути й про себе. Нічим не подібна до південної ночі, дарма що в темносиній сукні, несподівано появилась на залі постать мадам Рапне. Хота враз увірвалась. Чиїсь приязні руки стягли Ноель зо столу.

—Comment ça vous plaît? (Як це вам подобається?) — почала мадам улюбленою, ніколи незмінною формулою своєї догани. — І вам не соромно, мої пані! Я розумію: можна співати, танцювати, але ж це... це переходить всякі межі! Ви ж робите якийсь кафешантан і ви, мої панночки, поводитеся мов підпиті богеми! Вам не соромно?

Її ніс почервонів від обурення, однак ціла постать ні найменшим рухом ані на лінію не відступила від „добрих манір“ інститутської взірцевої поведінки. Мадам трималась рівно, як з проковтнутим метром. „Коробочкою“ зложені руки не знижались ані не підносилися ні на сантиметр від назначеного приписами місця: на лінії стану, нарівні з восьмим ґудзиком її корсету.

Пронизливим поглядом перебігала по дівчатках, що вмить зробились мов німі. А по хвилинній павзі вже проголосила й присуд:

— Мадмуазель Богданова... Хто це?.. Здається, я чула ваш голос, мадмуазель Вітовська...

Катря відразу приєдналась до Богу духа винної Ольги. Виправдуватись не дозволяв товариський кодекс інститутської етики. Протест, коли вже хтось був покараний, уважали за непристойну

легкодушність. Випадало з гідністю й пихою прийняти й відбути, хоч і незаслужену — як це здебільша бувало — кару.

Що насамперед карали Ольгу Богданову, це вже стало звичаєм. Клясові дами знали її веселу, нездержливу, хлопячу вдачу і не допускали й думки, що може в клясі статися така подія, в якій би Богданова не взяла активної участи. Взагалі ж взаємини між інститутським проводом і вихованками влучно характеризував здавна вживаний вислів: Це була справді постійна й незмінна „битва русских з кабардинцями" або „турецькі звірства". Те мучеництво вихованки мусіли й зносити без нарікань, плачів, з героїчною твердістю. Але ж за те з повного серця мстилися безконечно ріжноманітними вигадками, що неабияк дошкуляли мучителям-наставницям.

Пронизливі очі мадам Рапне тепер впялися в Ноель, котра ще й досі тримала в руках шматки збитої тарілки.

— І це ви, мадмуазель, вихованка манастиря, „манастирка"! Ви зображуєте тут кафе-шантанну „діву"?! Як це пояснити? Що ви собі дозволяєте в стінах інституту шляхетних панночок?! Ви псуєте нам наших вихованок, підриваєте добру мораль... Я примушена про це все донести пані директорці. І ви можете бути певні: такі вчинки не залишаться без заслуженої кари! Якщо вас не виключать з інституту, то щонайменше зостанетесь без відпустки на всі Різдвяні Свята. Завтра ж про все напишуть вашим батькам...

— Mesdames, — звернулась розгнівана доглядачка до решти інституток, — прошу вас аж до конференції, на якій осудимо цю страшну подію, дуже вас прошу не виявляти, що ви знайомі з цими трьома особами, — вказала вона жестом римського трибуна на три „грішниці" й вийшла зо скамянілою гідністю з залі, не зважаючи на приглушений хор, що гудів:

— „Призвати в суд, Марховий ніс!
— Марховий ніс! Шпонька!.. Шпонтер... Гиндичка"...

Все це були почесні титули, якими інститутки обдарували свою милу виховницю, і які переходили з покоління в покоління.

(Далі буде).

К. Подільський.

Межі та населення України на давніх мапах. *)

Україна й Окраїна.

(Продовження).

Праця, за яку я взявся, має безпосередньо чи посередньо відповісти на декілька основних питань щодо буття України в минулому, а то:

1. Чи Україна була в минулому окремою державно-політичною одиницею в розумінні тих часів про державу, і що

*) Цю частину статті містимо в деякім скороченню. *Ред.*

вона уявляла собою як така цілість? Чи була вона самостійною державою, чи лише частиною іншої держави (окраїною її)? (Це історична та юридична оцінка).

2. Чи мала Україна свої державно-політичні межі та своє українське населення в тих межах?

3. Чи назва „Україна“ є ідентична (тотожня) зо своєю територією?

Кожному ясно, що найважливіше питання, яке мусить бути науково зясоване в першу чергу, це є питання, чи дійсно Україна була окремою державно-політичною чи тільки етнографічно-ґеографічною одиницею, чи навпаки, вона була тільки окраїною якоїсь держави, про яку, як про самостійну державно-політичну одиницю, не можна говорити.

Звернімось до джерел, які кидають ясне й непомильне світло на це важливе й засадниче питання: „Україна — Окраїна“. Одним із таких джерел є великий ґеографічний ґльоб з р. 1697., що зберігається в Природничому Музею (давнішій університетській бібліотеці) міста Оломуца (Olmütz) на Моравії (Чехословацька республіка).

Наводжу далі дослівно свої замітки, зроблені в р. 1932. (липень) і 1935. (серпень) в Оломуці.

Згаданий ґльоб, виготовлений у р. 1697. на підставі тодішніх відомостей. Всі написи зроблені в мові латинській, за винятком Чорного моря (Mare nigrum), що назване „Mare maggiore“ — в мові італійській. Пан професор Ляус, директор музею, на доказ, що справді ґльоб виготовлений з кінцем XVII. століття, навів ґеографічні дані (особливості), що характеризували ту добу й які слідні на тому ґльобі. (Наводив він зокрема дані про Канаду). Далі він зазначив, що поділ на ґльобі, хоч зо звичайними ґеографічними межами, зроблений ще на основі дієцезій. Дієцезії означені товстими лініями. Напр. так зазначені межі „Podolia“.

Ґльоб той творив нерозлучну цілість Оломуцької Університетської Бібліотеки. Коли університет в Оломуці зліквідували, то цю бібліотеку перенесли і злучили з теперішньою „Студійною Бібліотекою“, а згаданий ґеографічний ґльоб (поруч із другим астрономічним) залишили в межах Природничого Музею з чисто технічних причин (ґльоб із залізним меридіональним і екваторіяльним колом є такий великий, що його не можна було винести дверима).

Високий він приблизно на 180 сантиметрів з підставкою на 40 cm. Ото ж діяметр ґльобу великий приблизно на 140—150 cm., себто до 1·5 метра. У середині ґльоб порожній. На міцній деревяній чи іншій конструкції ґльобу дуже майстерно наложена верства ґіпсу (1 cm.), дуже добре вишліфована й пофарбована тривкою жовтою фарбою. Всі написи зроблені рукою: назви областей і більших міст друкованими літерами, а назви менших міст — звичайним, скорописним письмом.

На основі відомостей, які я дістав у 1935. р. в Кромерижі, можна з великою правдоподібністю твердити, що цей ґльоб є

венеціянської роботи, остаточно докінчений вже на університеті в Оломуці.

У межах Московщини (Alba Russia, але нижче сама держава названа „Moscovia") ми знаходимо такі ґеографічні назви областей: Dwina, Condora, Syberia (за Уралом), Cargopol, Permski, Grustinski Lucomorie (за Уралом), Wologda, Ustiuga, Wiatka, Biele leze(ro), Nisi Nowogorod, Czeremisi Lugowoizenni, — Черемиси Лугові, Kasan, Nowogorod Welik, Jaroslaw, Suzdal, Twer, Rosthow, Wolodimer, Tartari (Татари), Czeremissi Nagornoi (Черемиси Нагірні), Bulgar, Pleskow, Rescuew, Moskow, Rezan, Bielski, Smolensk, Nowogorod Sewierski, Worotin, Okraina, Pole.

Це наочний доказ, що цар Петро, переіменувавши Московію на Росію і Русь, вложив в ту назву виключно політичний зміст, а виключив з тієї назви її попереднє етнічне значіння.

Pole, як бачимо, це ґеографічна назва области так само, як і Okraina. Обидві ці області належать до Московщини. В московській мові того часу полем звалося місце поєдинку.

На південь від меж областей Окраіна і Поле (себто пересічно від 53°30' північної ширини) аж до Озівського моря та між Великим Лугом і гирлом Дону лежить країна, яка має назву: „Nahajski Minor Tartaria". Крим (Krimski) зазначений окремо як дієцезія. На захід і південний захід від земель Московщини лежать такі країни: Livonia й далі Curlandia, Samogitia, Prussia, Lithuania, Volhynia, Polonia (maior), Vkraina seu regio Cosaccorum [„Вкраїна чи самостійна сторона (країна) козаків"].

В області, зазначеній як Polonia (maior, кольоніяльна), знаходяться менші області: Nigra Russia (Галичина), Volhynia (по обох боках Дніпра), Polesia, Vkraina seu regio Cosaccorum, Podolia. На півд.-захід відNigra Russia є Hungaria, на південь — Transilvania (коло Підкарпаття); на південь від области Podolia є Moldavia.

Ото ж бачимо, що „Вкраїна чи країна козаків" є означена на нашому гльобі як осередна область всіх земель, де жила українська етноґрафічна маса. Ця Україна була центром для Чорної Руси (Галичини), Волині, Полісся, Поділля (з частиною теперішньої Херсонщини) і сама лежала в межах Київщини, Чернигівщини, Полтавщини та Запорозького низу. Фактично це обіймало землі теперішньої Галичини, Поділля, Волині, Холмщини, Полісся, Підляшшя, Київщини, Чернигівщини, Полтавщини, Катеринославщини та Херсонщини (частини).

Ось всі ці землі були знані цілому світові — як Україна, окрема земля, зо своїм окремим населенням, яке загально називали козаками.

Кожному читачеві тепер ясно, що ця наша Україна не має нічого спільного з московською Окраїною, яка була їхньою окремою ґеографічною областю (з індивідуальною своєю, а не типовою, назвою) і з Україною нічого спільного не мала. Оцим то й є дуже важний Оломуцький гльоб, що має поруч себе ті обидві назви.

Але не тільки той один гльоб наводить обидві згадані

назви (Україна — Окраіна) і тим стверджує факт існування двох відмінних країн.

В Паризькій Національній Бібліотеці є знаменитий гльоб Корнеліюса, зроблений у другій половині XVII. століття (між 1660—1670), теж під італійським впливом. (Видно це з назви Чорного моря — „Mare negro"). Подаю його короткий опис з книжки проф. С. Шелухина під заголовком „Назва України (у стародавніх ґеографів) з картами", Відень 1921. р., на ст. 20.:

„В тій же Бібл. є знаменитий гльоб Корнеліюса, зроблений в 1660-1670 р. На цім гльобі територія по обох боках Дніпра має напис великими літерами „UKRANIA" (Україна), що включає в себе Волинь і Поділля. Московію названо Московією. Сумежжя між Московією і Ногайською Татарією має напис невеликими літерами: „OKRAINA"—це окраїна Московської Держави на схід і північ від Слобідської України, що нині зветься Харківщиною. З цих написів видно, що ґеографи розуміли ріжницю між словами: Україна й окраїна".

Тут слід підкреслити, що хоч фактично значіння московського слова „Окраіна" відповідає своїм значінням українському слову „окраїна" (пограниччя), то проте для нас це слово залишається тут індивідуальною назвою московського пограниччя і може бути цитоване тільки як „Окраіна" (див. заголовок). Ріжниця транскрипції цього слова на обох гльобах є та, що на Оломуцькому гльобі воно написане через латинське k (Okraina), а на Паризькому через латинське с (OCRAINA). Таким чином ріжні автори, ріжні видання в ріжних країнах (гльоб Оломуцький, гльоб Корнеліюса) відріжняють московську назву Окраіна від нашої України. Так є, між іншим, і на карті України, яка зберігається в бібліотеці Баворовських у Львові. Московська Окраіна й тут, як у інших ґеоґрафів, виразно відріжнена від України.

Коли ми наглядно показали, що Україна не є окраїною Московщини, то також не є вона й жадною окраїною Польщі, бо ні на одній мапі, ні на одному гльобі, ні в одному старому підручнику ґеографії чи старому ґеографічному словнику нема навіть згадки про таку окраїну Польщі. В польській мові немає ні слова „Україна", ні слова „окраїна чи окраіна". Окраїна у них „kresy". Коли б вони мали свою „окраїну" на сході, то мусіли б мати „окраїни" довкола цілої держави (на північ, захід, південь).

Проф. С. Шелухин ласкаво поділився зо мною відомістю з листа І. Борщака, який прислав йому виписку з французької книжки „Le faux Pierre III", вид. 1775. року, що її автором уважають Durant'a. У цій книжці вживається терміну „Ukraine" (Україна) і „Ocraine" (Окраїна). З приводу цих термінів автор тієї книжки пише, що це речі ріжні, і пояснює, що Україна лежить між Польщею і Московщиною (яку він вже називає Russie — Росія). Це є плодовита, багата країна, а Окраіна (Ocraine), навпаки, країна покрита лісами, май е необроблена, заселена татарами, які не мають ні городів, ні замків, ні сіл. Вона положена між південною Московією і Малою Татарією (корінною або метропольною). (Продовження буде).

Др. М. Гнатишак.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І РЕЛІҐІЯ.

о. Др. Г. Костельник у своїй праці „Ломання душ“ слушно завважив, що „найважча річ для критики — боротьба за засади. Це майже те саме, як напр. доказувати туркові, що християнство далеко вища релігія, як іслям“. [1]) Ліберальна критика не обмежується до такого методичного ствердження, але поширює його на цілу сферу людського світогляду, та попадає через те в скрайній ідеольоґічний релятивізм та індиферентність. Одначе мені здається, що людська душа все таки, при добрій волі, є доступна для річевих арґументів, і тому вважаю, що обєктивний розгляд світоглядових справ у літературі може причинитися до справжнього вияснення цих незвичайно важких і заплутаних проблєм. На такій основі приступаю до аналізи, яка не має ніяких апріорних заложень, лише хоче прямувати, в межах можливости, до безсторонного ствердження обєктивно даних психічних фактів.

Проблєма релігійно-моральних ідей та засад Шевченка належить до найтрудніших у цілому шевченкознавстві: зударяються тут від ряду десятиліть ріжні зовсім протилежні й суперечні погляди літературних критиків, істориків та публіцистів, — і всі ці погляди, коли дивитися на них поверховно, мають сяке-таке обоснування. Як звичайно, головну ролю грають тут, навіть у т. зв. людей науки, зовсім не наукові, а всякі інші, побічні моменти. Атаки на Шевченків релігійний світогляд ідуть з ріжних сторін, і з ріжним обоснуванням.

І так, у першу чергу, довгий час пробували москвофільські і польські публіцисти, з політичних мотивів, дискредитувати Шевченка, а з ним і ціле модерне українство, закидаючи, що Шевченко є в релігійному огляді атеїст, а в етичному — людина вповні неморальна, перепоєна виключно лише ненавистю. Такі погляди пропаґували довгий час найріжнородніші відлами чужинної публіцистики, послугуючися не науковими, а демаґоґічними методами. Одною з таких характеристичних наївних атак на українство була протишевченківська, замаскована псевдокатолицькими мотивами, летючка п. з. „Къ греко-католическимъ архіереямъ и священникамъ смиренное вѣрующаго мірянина посланіе“. Вона вийшла як додаток до москвофільського „Галичанина“ з 1904 р. ч. 255, а замаскованим її автором мав бути О. Мончаловський. [2]) Підступно використовуючи святковане в 1904. р. 50-ліття проголошення Папою Пієм IX. догми про Непорочне Зачаття Пречистої Діви Марії, — автор у цій аґітаційній летючці різко осуджує не так самого Шевченка, як наших церковно-національних діячів від Митрополитів Сильвестра Сембратовича

---

[1]) о. Др. Г. Костельник: Ломання душ, стор. 25.

[2]) Москвофільський журналіст (1858—1906), редактор „Слова“ і інших москвофільських часописів.

й Андрея Шептицького починаючи, а на о. Др-і Омеляні Огоновському кінчаючи. А про дійсні цили тієї летючки найкраще свідчить факт, що автор її, виходячи з нібито католицького становища, на першому місці осуджує не Шевченкову „Марію“ і не „Івана Гуса“, — але відомий протимосковський і протицарський „Сон“. Українське громадянство у свій час дало належну відправу цій спробі дискредитувати його національні цінноці. Зрештою, це не був одинокий, і не найважніший виступ замаскованих темних сил у цій справі; наводжу його лише як характеристичний приклад. Ось напр. у 1909 і 1910 рр. знову розгорілася була генеральна атака галицької москвофільської й польської преси на Шевченка як „безбожника“ й „пропагатора різунства“. Як відповідь на цю нагінку, появилися м. ін. полємічні статті д-ра Б. Барвінського в польській пресі і в „Руслані“ з 1910. р. [1]) А тимчасом плиткі й наївні виступи москвофільського й польського табору повторялися часто далі—аж доки, на тлі новіших шевченкознавчих дослідів, не стали зовсім абсурдними й смішними.

В новіших часах прийшла їм на зміну більшовицька літературна критика, яка так само намагається доказати безбожництво й безетичне бунтарство Шевченка, але вже не з метою дискредитувати нашого поета, лише навпаки, з наміром анектувати його й ужити для соціяльно-революційних цілей. Ця історія сягає своїм корінням в доволі давні часи. Ще в 70-их роках мин. стол. старався Сірко в соціялістичній пресі зробити з Шевченка безбожника й соціяліста. Однак вожд тодішнього, а також і нинішнього українського безбожницького й анархічно-соціялістичного руху Михайло Драгоманов був настільки розумний, що в інтересі своєї безбожницької пропаґанди зрезиґнував з такого непевного союзника, як Шевченко, і в своїй книжці „Шевченко, українофіли і соціялізм“ з 1879. року явно признав, що з нашого національного поета ніяк не вдасться зробити ні безбожника ні соціяліста. Все таки плиткіші журналістичні уми численних соціялістів, а навіть драгоманівців, далі були схильні при кожній нагоді демаґоґічними, ad hoc спрепарованими цитатами розреклямовувати безбожництво й соціяльну революційність Шевченка — а по війні ця метода одержала навіть зовнішній псевдонауковий блеск під офіціяльним протекторатом большевицької Академії Наук. Зразком такого більшовицького „шевченкознавства“ може послужити напр. статтяГригорука „Великий бунтар“, друкована в Києві в 1921. р., в якій автор робить з Шевченка якогось демона помсти й кривавої розплати, котрий на акти дикої жорстокости нібито „накидає шати справедливости“. Більшовицькі критики, як висловився проф. С. Стоцький, намагаються зробити з Шевченка „просто

---

[1]) Др. Б. Барвінський: Шевченко як „атеїст“ та „поет ненависти“. Безіменні „герої“ і їх кертична робота, Львів 1910. Пояснююча рецензійка в „Руслані“ 1910, ч. 144.

розбишаку", щоб таким чином знайти в його творах оправдання розбишацьких актів червоної Москви.

Дальше джерело, з якого пливуть інсинуації про безбожництво Шевченка, є модерний лібералізм, котрий у мнимому безбожництві й безетичності Шевченка хоче бачити підтвердження своєї релігійної індиферентности й морального релятивізму. Новіші ліберальні критики не є вже настільки наївні, щоб, супроти наукових фактів, виступати явно й виразно з абсурдними поглядами про Шевченкове безбожництво. Їх виступи в цій ділянці здебільша принагідні, анонімні, а коли ні, то щонайбільше устні, не письменні, — так, як ми це бачили на одній прилюдній літературній дискусії минулого року. [1])

Оця лібералістична акція ще донедавна мала дивний суґестивний вплив на всіх тих учених дослідників, що мандрували за оманою релятивістичної, затриманої на половині дороги правди. Майже всі ці вчені аналітики, з яких тут згадаю хоч би Д-ра Сімовича або Дра Чижевського, так неначе бояться признати без застережень очевидний факт гарячої і все життя незмінної релігійности Шевченка, та всюди стараються вишукати якісь застереження. І поміж усіми одинокий лише проф. С. Стоцький, безперечно найвизначніший сучасний шевченкознавець, має відвагу стояти на безкомпромісово науковому становищі, яке доводить його до ствердження беззастережної християнської релігійности й етичности Шевченка.

Згадаю ще про одне, безперечно найчистіше й доброю волею осінене, але у своїх заложеннях надто ексклюзивне джерело атак на Шевченка як мнимого атеїста. Цим джерелом були давніше і є тепер деякі одиниці з українського католицького світа. Своїми початками сягає ця пропаґанда до 1876-го року, а започаткував її тоді станиславівський катихит о. Н. Огоновський (не мішати з істориком літератури о. О. Огоновським). Цей катихит виступив на сторінках „Руского Сіону" з протестом проти поширювання II. тому празького видання „Кобзаря", в якому добачував „богохульні єресі й нігілістичну гниль". І гарно свідчить про обєктивність нашого католицького світа факт, що редакція „Руского Сіону", містячи цей протест о. Огоновського зазначила, що вона не погоджується зо скрайніми виводами автора. На цю першу атаку одиниці з католицького табору зареаґував в обороні релігійности Шевченка Желехівський. [2]) Потім ще нераз траплялися подиктовані доброю волею, але надто екстремістичні атаки на Шевченка з боку деяких католиків. Навіть галицький синод 1891. року мав рішити заборонити гр.-катол. духовенству участь у Шевченківських роковинах, але завдяки тактові Митрополита Сильвестра Сембратовича це рішення не було предложене Св.

---

[1]) Про „безбожництво" Шевченка згадував Др. М. Рудницький на прилюдній дискусії „Чи письменник мусить мати світогляд", що відбулася у Львові весною минулого року.

[2]) М. Драгоманов: Шевченко, українофіли і соціялізм. Львівське видання І. Франка, стор. 15—20.

Отцеві до затвердження і не ввійшло в життя.[1]) Недовго після згаданого вже посланія Мончаловського, і мабуть під його суґестією, появилася дня 5. травня 1905 летючка львівського каноніка о. Йосифа Кобилянського, розіслана довірочно всім гр.-катол. парохам. У тій летючці видно безперечно добру волю віруючого чоловіка, але непоінформованість про сам предмет і суґестія летючки Мончаловського веде автора навіть до такого дивного твердження, що Шевченкові богохульства не були „в хвили якогось мимовільного роздражненя виповіджені, але очевидно з зимною кровію зділані." На цю летючку реаґував м. ін. у лібералістичному дусі Іван Франко[2]) і в обороні релігійности Шевченка проф. Гамчикевич.[3])

Серед українських католиків є ще й досі одиниці, які в добрій вірі вважають Шевченка джерелом всякого зла, та стараються підірвати його значіння для нинішнього нашого національного життя. Найповажніший вислів цього становища в новіших часах такий: „Найголовніша заслуга національного освідомлення безперечно належиться нашому поетові Тарасові Шевченкові, котрий всею силою своєї душі і свого таланту відчув лиху долю свого народу. Одначе сему національному почуттю й освідомленню не надав Шевченко позитивних напрямів, не оснував його на позитивних засадах. Він у своїх поезіях защепив ліберальний раціоналізм, і то досить плиткий. Він кинув хулу на найвище достоїнство Пречистої Діви Марії як Матери Божої. Він висміяв Церкву взагалі, а в особенности католицьку Церкву. Він згльорифікував гайдамацтво, як також ненависть до національних противників і ворогів до того ступені, що героєм у нього являється гайдамака, батько, що убиває своїх дітей тому, що вони були вихованками в конвікті в католицьких монахів, де він їх сам перед тим примістив. Вкінці Шевченко убрав у поетичну форму материнство покритки. Отже націоналізм Шевченка чужий здоровим засадам віри і моралі".

На нашу думку, Шевченко як людина глибоко релігійна[4]) і par excellence чуттєва[5]), не міг у своїх творах поширювати і дійсно не поширював ні лібералізму, ні раціоналізму, ні ліберального раціоналізму. Про відношення Шевченка до Церкви буде мова дальше. Так само і про поему „Марія". А щодо „гайдамацтва" Шевченка, — то тут мусимо взяти під увагу також ці численні місця в поемі „Гайдамаки", де Шевченко гостро осуджує всяку жорстокість, — а епізод з Ґонтою виходить у зовсім іншому світлі, коли брати під увагу не лише сам момент зарізання дітей, але пізніші, широко і незвичайно сильно описані

---

[1]) Пор. цитоване вище „Къ греко-католическимъ архіереям и священникамъ смиренное вѣрующаго мірянина посланіе", Львів 1904.

[2]) Літературно-науковий Вістник 1905, Хроніка і бібліографія.

[3]) Р. Гамчикевич: Пігмеї. „Діло" 1905, ч. 157.

[4]) Про це в дальших частинах цієї праці.

[5]) Г. Костельник: Шевченко з релігійно-етичного становища. Львів 1910. стор. 5.

жахливі душевні муки батька та кару за гріх. Крім того заслугує на увагу факт, що Шевченко виступає гостро проти драстичних, жорстоких проявів боротьби не лише в „Передмові“ до Гайдамаків“ та в кількох місцях самої поеми [1]), але зокрема теж у тій самій частині поеми, в якій описана інкримінована сцена з Гонтою і його дітьми. [2]) Гадаю, що цей епізод з „Гайдамаків“ є не гльорифікацією, але навпаки, найгострішим і найглибшим осудженням усякої нелюдяности й жорстокости. Твори, в яких Шевченко пише про недолю покриток, на думку майже всіх дослідників, починаючи від Драгоманова, є незвичайно сильним протестом проти тих усіх, що своєю жорстокістю нівечать християнське родинне життя серед українського селянства. Тому й тут важко добачити негативний характер творчости Шевченка.

Все таки вище цитоване становище видвигає теж позитивні риси Шевченка як поета й національного пробудителя. Але, на жаль, трапляються у нас теж спроби зовсім обезцінити Шевченка як живого національного поета. В одному з українських католицьких часописів появилася в 1928. р. стаття „Культ Шевченка в Галичині. Сумерк і причина“. [3]) Ця стаття підписана буквою К., а редакційна замітка її дещо ослаблює. Але все таки заходить тут цей немилий випадок, що католицький автор уважає Шевченка за „überwundenen Standpunkt“ і закидає йому „літературну і всяку другу необразованість“ виключно на основі цитатів з Драгоманова, якому диктувала таке становище його безбожницька і соціялістична ментальність. На цей безперечно задалеко у своїй ревності посунений виступ реагував м. ін. в „Українському Голосі“ згадуваний вже проф. Гамчикевич. [4])

Але є в католицькому світі велика більшість дослідників, які респектують наукову обєктивність і згідно з незаперечними фактами підкреслюють засадничу глибоку християнську релігійність і моральність Шевченка, та з того факту виходять у своїх критичних розслідах. Сюди частинно належить м. ін. видана в 1904 році студія Др. В. Щурата „Св. Письмо в Шевченковій поезії“, а першою спробою обєктивного підходу до творчости Шевченка з католицького становища є в 1910. р. видана книжечка Гавриїла Костельника, тоді ще студента богословії, п. з. „Шевченко з релігійно-етичного становища“. Сюди належать теж численні принагідні праці, як нпр. о. Дра Єрми[5]) і б. ін. Знаменне і повне наукове підтвердження знайшла католицька критика у згаданих уже найновіших шевченкознавчих студіях безсторонно наукового проф. С. Стоцького.

*

Подавши ось так короткий і далеко неповний перегляд нашої проблєми, перейду тепер до її розгляду. Перший учений,

---

[1]) Пор. „Кобзар“ вид. Сімовича, 1921, стор. 71 і ін.
[2]) Ibidem стор. 81.
[3]) „Нова Зоря“ 1928, ч. 16.
[4]) Гл. „Нова Зоря“ 1928, ч. 29.
[5]) Є це обширна промова на Шевченківській академії в учительській семинарії СС. Василіянок у Яворові дня 11. березня 1910. Ця промова надрукована в „Руслані“ 1910, ч. 55. і дальші.

який звернув увагу українського громадянства на величезне значіння християнської релігії й етики у Шевченка, був, — як це не дивно — Михайло Драгоманов. У згаданій студії „Шевченко, українофіли і соціялізм“ він, як явний противник релігії, м. ін. пише: „Громадський чоловік, коли почне роздумувати про добро й зло, яке є в громаді, то перш усього наткнеться на віру й церкву. Віра була першою думкою громадською, яка впорядкувалась; попівство й церква були першими порядками громадськими, які заснувались на думці людській; попівство було першою білою, панською працею, яка виділилася із спільного мужицтва. Віра й попівство потім причеплялись до всього доброго й злого в громаді. Проти віри й попівства перш усього піднялась скрізь вільна думка.“ [1]) Виходячи з ось такого вільнодумного становища, Драгоманов узявся розаналізувати відношення Шевченка до релігії. Ясно, що всякий найменший натяк на безбожництво у Шевченка з пророди річи був би знайшов у Драгоманові прихильного інтерпретатора. Тому негативні висліди його студії для нас особливо цікаві й знаменні. Драгоманов стверджує, що взагалі всі „перші українолюбці 19-го стол. не пристали до того противного вірі духа, який з 18-го стол. став вкорінятись і в Росії — а зостались на боці християнства й благочестія 17-го століття.“ [2]) „В перших своїх писаннях Шевченко показується таким же благочествим, як і Квітка... Словянський кружок у Києві запряг його ще більше в „святе письмо“, яке положило на ньому свою печать на віки“. [3]) Пізніше — каже Драгоманов — став Шевченко більш „євангельцем“ à la пуритани-індепенденти 17-го стол., але „як поет, маляр і православний не міг викинути з своєї думки Божу Матір, а навіть Божу службу“.[4]) „Таким біблейцем в основі зостав Шевченко і до смерти, як це видимо нпр. з стихів „Радуйся ниво неполитая“, писаних в 1859. р.,або „Во Іудеї во дни они“, які кінчаться викликом до Христа: Спаси Ти нас Младенче праведний, великий“. [5]) Тії ж протихристіянські і безбожні слова й картини, які бачив у „Кобзарі“ речник Шевченкового безбожництва Сірко, пояснює Драгоманов як „виклики досади горячого чоловіка, який не бачить обіцяної Богом правди на землі, або вільнодумне кощунство, або смілі замахи поета. То все початки раціоналізму, які ми бачимо й у наших мужицьких казках і піснях, і які не шкодять мужикам ходити у церкву і до попа на раду“. [6]) Все таки вкінці Драгоманов починає говорити про „ясні іскри вільнодумства проти християнського Бога“, які „дало Шевченкові нарікання на те, що нема кари гріхові“. [7]) Цей процес добачує Драгоманов уже в деяких віршах з 1850. р. Але „тільки в 1859. р. в Петербурзі Шевченко —

---

[1]) М. Драгоманов op. cit. стор. 47.
[2]) Драгоманов op. cit. 47.
[3]) Ibidem 48.
[4]) Ibidem 49.
[5]) Ibidem 49.
[6]) Ibidem 49—50.
[7]) Ibidem 51.

(нібито) — почав вириватися вже за границі й християнства, а не то вже византійства. Сталося це... як через те, що він пішов далі по дорозі досади, що немає правди на землі, так і через те, що в Петербурзі Шевченко вже попав на той ряд думок громадських, який примушував людей читати Герцена, Фогта, Біхнера, Фоєрбаха і т. ін." [1]) Все таки і тут, пише Драгоманов, в Шевченка „не ставало духа й науки зовсім вирватися з християнства". [2]) „Тай тих зерен раціоналізму, які пробивались у Шевченка, не піддержали ні його товариші... ні молоді українофіли, які в часи „Колокола" грались у християнство". [3]) Так само Драгоманов стверджує, що в області етики, особливо в свому повному пієтизму погляді на сімю, Шевченко здебільша тримається християнських засад. [4]) На загал, як бачимо, Драгоманов рішуче стверджує засадничу християнську релігійність Шевченка впродовж цілого життя, — і лише допускає повільну, вповні недовершену еволюцію Шевченка від православя через протестантське біблейство до „ясних іскор вільнодумства". Оця думка про еволюцію релігійних поглядів Шевченка є фатальною помилкою, яка гірко відбилася на цілому дальшому шевченкознавстві, що до найновіших часів займало в справі релігійности Шевченка здебільша хитке, еволюційне, а зовсім незгідне з фактами становище. Щойно проф. С. Стоцький визволився з-під суґестії того Драгоманового погляду. Його ученик Др. Сімович, зясовуючи методу шевченкознавчого досліду Стоцького, пише: „... в Шевченка не було найменших ні субєктивних... ні обєктивних... підстав щонебудь із свого виробленого в дозрілому вже віці світогляду пізніше зміняти". [5])

Але напр. Костельник у згаданій своїй студії з 1910 р. приймає ще в тій справі подібне до Драгоманового становище. Лише що у Костельника воно не еволюціоністичне, а більше зближене, так сказати б, до теорії катастроф. Стверджуючи і сильно підкреслюючи глибоку християнську релігійність Шевченка, Костельник накінець все таки приходить до висновку, що у Шевченка під сам кінець життя наступив „злім", що він „змінює свій погляд на світ", і то під впливом ідей „німецьких антихристів", [6]) — що „при кінці зневірюєсь", [7]) пробує створити світогляд без Бога, але не вміє, [8]) та що „кидався серцем то сюди то туди, щоби зарадити пригнобленню". [9]) Тай взагалі слід тут підкреслити, що праця Костельника про Шевченка, хоч і виказує вже львиний пазур майбутнього визначного вченого,

---

[1]) Ibidem 51.
[2]) Ibidem 52.
[3]) Ibidem 52—53.
[4]) Ibidem 53—54.
[5]) Проф. С. Смаль-Стоцький: Т. Шевченко. Інтерпретації. Праці Українського Наукового Інституту у Варшаві, том XXV. Передмова В. Сімовича.
[6]) Г. Костельник op. cit. 17.
[7]) Ibidem 18.
[8]) Ibidem 19—20.
[9]) Ibidem 27.

носить на собі ще всі сліди наукового дебюту, — що особливо ясно видно також у широкій полєміці, яку вів Костельник на ці теми зі Щуратом в „Руслані“ 1910 р.

Неправильну думку про еволюцію релігійних поглядів Шевченка розвіяв науковими арґументами проф. С. Стоцький. Тай взагалі, цей учений найглибше і найосновніше прослідив творчість Шевченка — і я, як один з його учеників, цілу позитивну частину своєї праці спираю на методі й дослідах цього вченого.

(Далі буде)

Михайло Шеремета.

ХАРАКТЕР.

Вчені знавці ріжно окреслюють поняття характеру. Найзагальніше принята дефініція, яку подає Kirschensteiner у своїй праці „Характер, його поняття і розвій“. „Характер — каже він — то цей постійний устрій душі, завдяки якому всякі акти волі є однозначно окреслені вкоріненими в тій душі засадами, що відповідають моральному праву даної епохи“.

Herbart під словом характер розуміє „постійний, окреслений спосіб, в який людина ставить себе в відношення до зовнішнього світу“. (Afor. 148).

Dr. Tihamer Toht в праці „Молодець з характером“ подає ось таке розуміння характеру: „Під словом характер розуміємо постійність волі в добрім напрямі“. А в іншім місці пише: „Характер — це консеквентний спосіб поступовання, що випливає з постійних засад і неугнутість волі в службі ідеалові, який ми признали за правдивий, є то витривалість в службі шляхетного погляду на життя“.

R. J. Mayer в книжці „Чоловік в цілій своїй правді“ ось що говорить про характер: „В значінню стислішім і в застосованню до людини, характер обіймає цілу сферу вихованої волі й є однозначний з сумою тих етичних рис, котрі надають кожному його власну моральну індивідуальність“.

Цих кілька окреслень поняття характеру дадуть нам спромогу краще розуміти властивий вплив релігії на виховання характеру.

Коли приходиться говорити про значіння характеру в життю одиниці й цілого народу, то мушу обмежитися тільки до головніших моментів. Бо щоб зобразити цілу велич морально-досконалого характеру, треба б писати грубі томи. Ось що говорить про це Samuel Smiles: „Найвищою ціллю людських прямувань, вінцем і цвіткою життя є морально досконалий характер“. Характер є найшляхетнішою власністю людини. Людині, що посідає такий характер, слушно належиться місце в ряді найшляхетніших одиниць даної суспільности. Одиниця набирає правдивої вартости тільки через характер, бо в протилежнім випадку вона нічим не ріжниться від звіряти в своїх поступованнях.

Люди характеру є мотором всіх діянь серед народу, в якім живуть, є його підставою і піддержуючою силою. Могутність і свобода народів — спирається головно на моральних характерах одиниць. — Люди сильного характеру є совістю даного народу, бо як совість вказує нам, що маємо робити, так люди хрустального характеру своїм прикладом вказують нам, як поступати.

Характер в життю одиниці має більше значіння, як талант. Великі люди є рідким явищем і для ширшого загалу людей цей обсяг ділання є дуже обмежений, так що лише невелике число може натрапити на пригожі обставини, щоб дійти до великости. Зате кожний може чесно й відповідно до своїх сил виконувати всі свої обовязки, цю сіру, просту, буденну працю, до якої призначений. Не має в тім, щоправда, нічого геройського й надзвичайного, але ця безнастанна свідомість своїх обовязків ставить людину на висоті її буття.

Дуже часто, а головно під цю пору, мусимо мученицькі пориви й великі ідеали зручно впровадити в русло дрібних обовязків щоденного життя, що випливають з заповідей віри й любови ближнього та батьківщини. Тепер покищо не домагається від нас ні віра, ні батьківщина, щоб ми принесли своє життя на жертівник цілопалення, але зате віра й батьківщина ждуть від нас геройського виповнювання обовязків сірого будня.

Буває часом, що більше треба відваги й зусиль, щоб жити, ніж щоб вмерти. Характерні люди впливають на своє довкілля наче за поміччю якоїсь укритої сили. А ця сила укрита якраз в їх шляхетних засадах, якими кермуються у своїм життю.

А нам треба якраз таких одиниць, таких твердих, шляхетних характерів. Нам треба витворити тип українця, що здібний не лише на героїчні вчинки, але й на вперту, буденну, дрібну працю, яка вимагає самовідречення й сильної волі. Наша доба, це доба передовсім праці конкретної, практичної й дрібної, розчисленої на десятки літ. Достоєвський має бодай частинну слушність, коли пише: „жертвувати життя це, здається, найлекше зо всіх жертв в багатьох таких вападках, а жертвувати наприклад зо свойого життя, кипучого молодістю, пять-шість літ на трудну, тяжку науку, хоч би лише на це, щоб вдесятеро збільшити свої сили для служення тій самій правді, для того самого чину, котрий дана одиниця полюбила і який постановила виконати — така жертва буває часто для багатьох понад сили“...

Кожна одиниця вже тим самим, що жиє і ділає серед даного народу, вносить до народньої скарбниці частину свойого „я“ — своїх духових прикмет. Моральна сила народу залежить від моральної вартости поодиноких людей.

І біда цій нації, в якій переважають безхарактерні одиниці, в якій вони займають чільні становища і є при кермі. До таких націй відносяться слова пророка Ізраїля: „Слухай, глупий народе, що не маєш серця: що, маючи очі, не бачите, і уха, й не

чуєте! Чи ж над таким народом не пімститься душа моя"... (Єрем. 5, 21, sq. 29).

Чимало могутніх народів щезло з лиця землі, тому що не дбали про гарт душі, про мораль, не звертали уваги на виховання сильних, чистих, незломних характерів.

Коли одного разу Людвик XIV. питався славного міністра Кольберта, чому він, володар такої великої і густо заселеної Франції, не може побити малої Голяндії, відповів йому міністр: „Це звідтіль походить, Найясніший Пане, що великість не залежить від простору посілостей, але від характеру його мешканців. Голяндці є пильні, тверезі й енергічні; тому то важко буде Вашій Королівській Ясності їх побідити".

А Епіктет так говорить: „Більше користи має держава, коли в малих дімках мешкають великі душі, ніж коли в великих палатах мешкають люди з рабськими душами".

„Політика не рішає про долю народів", — пише Масарик — рішають про неї почуття та ідеї, які виникають не в парляментах, лише в серцях і головах характерів, характерів не тільки висунених світом, але й людей, які перебувають в мозолистій праці в хатинах".

Характер народу це його судьба, його внутрішний демон, що рішає про зміст його історії та взагалі про його становище в просторі й часі.

Момзен пише: „Історія в своїм невпиннім поході розторощує народи, які не мають твердости й гнучкости сталі".

Тривалість даної нації залежить від постійности характерів. Багато морально зломаних, нехарактерних одиниць, не може бути задатком тривалости й сили нації. — Може здаватися, що ця нація стоїть на високім ступні цивілізації, а проте при сильнішім потрясенню рукою недолі, при сильнішім подуві загально світових подій, не видержує. — Не може існувати дійсна сила, могутність і здоровя, без чистоти одиничних характерів. — Даний нарід може бути багатий, інтелєктуально освічений, а проте стояти над берегом безодні. Нарід, в якім кожна одиниця творить сама для себе ціль і є собі „богом", засуджений на неминучу загладу. Зрештою, хай історія сама говорить фактами. Де тепер ця могутня колись римська держава, перед якою дрижав майже цілий тодішний світ? Що сталося з персами, що володіли над цілим сходом?

Ось що говорить Samuel Smiles: „Коли в якім народі перестають цінити чесноту, любов правди, чемність, совісність і справедливість, то такий нарід не заслуговує на життя. Якщо в якім народі настав час, коли багацтва знищили його добрі обичаї, розкоші спричинили звироднення, а партії цілковито всіх засліпили й розбили так, що честь, порядок, послух, чеснота й вірність належать до минувшини, коли чесні люди, які ще там є, погружені в такій темряві, що мусять мацати руками, щоб себе відшукати, коли вже нема жадної надії, щоб могли піднестися

одиничні характери, то там вже немає нічого, що заслуговувало б на рятунок“.

Думаю, що цих кілька думок про вагу характеру вповні вистарчає, щоб спонукати кожного здорово думаючого молодця глибоко застановитися над вихованням характеру. Кожний, хто хоче піднестися на висоту правдивої людської гідности й кому лежить на серці добро народу, повинен за всяку ціну здобути собі сильний, морально досконалий характер. Звідки має він черпати життєдайні соки, що спомагали б його при цій трудній праці, якими користуватися засобами до цього, які досконалі зразки має мати все перед очима, постараюся вказати в наступній частині докладу. (Далі буде).

ХРОНІКА.

† **Станислав Закшевський (1873—1936),** професор історії Польщі у Львівськім Університеті впродовж останніх 30 літ (від 1907 р.), визначний польський учений, член всіх польських історичних наукових товариств і деяких закордонних — помер 15. III. с. р. — Тому що по світовій війні не було катедри української історії у Львівс. Університеті, студенти-українці працювали в його науковім семінарі і деякі з них стали дослідниками історії України. Студентам українцям давав він семінарійні та докторські праці здебільша з історії України. До здобутків української науки ставився з пошаною, відмічуючи їх у своїх викладах і історіографічних оглядах. При іспитах завжди вимагав від українців знання історії України, а за недостачі в тій ділянці робив їм докори. Як історик Польщі досліджував передовсім часи перших Пястів (аналіза папських буль і найдавніших джерел до історії Польщі, характеристика Мешка І., основна і зразкова під методичним оглядом монографія про Болеслава Хороброго, тощо), а також питання з ділянки політичного устрою Польщі [„Zagadnienia historyczne“, „Historjografja polska wobec wskrzeszenia Państwa Polskiego“, „Ideologja ustrojowa“, „Niemcy i Polska“ (1934) як відповідь на німецьку публікацію „Deutschland u. Polen“]. Як добрий організатор науки опікувався польськими науковими видавництвами, а деякі з них сам оснував. — *П. І.*

Ще в справі літературної нагороди Українського Католицького Союзу. В комунікаті Головної Ради УКС про літер. нагороду між іншим сказано: „Жюрі візьме під увагу лише ті мистецькі літературні твори, що не матимуть протихристіянських тенденцій“. Дехто зрозумів це речення так, будьто комунікат хоче накинути творам тематику і в цей спосіб обмежує її вибір та довільність. В дійсності ж комунікат не вказує творам тематики. Твори можуть порушувати всякі питання, зовсім незвязані з християнством, а проте жюрі візьме їх під увагу. Йде тільки про те, щоб твір, без огляду та тематику, своєю основною тен-

денцією не звертався проти християнського світогляду, чи його етичних засад. Таке становище зовсім слушне, бо твір з протихристиянськими тенденціями не може мати справжньої літературної вартости.

Рецензії.

Дмитро Николишин: **Світанки й сутінки.** Вид. „Ізмараґд" Львів 1936. 38 ст. 16⁰.

На тлі сучасної відрубности й до деякої міри зарозумілої „ворожости" „молодих" супроти „старих" у нас дуже замітною являється книжечка поезій Д. Николишина, що також торкається теми „батьків і дітей". Але який же це відмінний світ! Неначе на тлі штучних „чеських" рубінів, фальшованих шафірів заблис правдивий прадідівський діямант. Немов серед яскраво-крикливого шкляного намиста зявився разок скромних, але правдивих давніх коралів.

Автор одержав вістку про батькову смерть:

Що? Телеґрама зі Скали? До мене?
Невже?... Ох, так... І Ти, старенький Батьку,
вже перейшов життя нерівну кладку
й ступив на море вічности студене...

З міста автор виїхав на село:

Ще раз востаннє, Батьку, на розмову
з Тобою, заки зійдемося знову
колись за межами добра і зла...

І от ця остання зустріч, ця поважна хвилина „останнього довгу" викликала в автора рій рефлєксій про вагу цієї дорогої істоти — рідного батенька — для нього. Пройдена автором сувора життєва школа увидатнила цю ролю — тяжку, „помотану й не гладку" — і яскраво поставила перед духові очі те, чим у житті був для автора батько. Гарячу любов, глибокий пієтизм до батька й матусі автор вилив у 32 сонетах — сердечних, щирих, насичених не фразами й позуванням, а правдивим чуттям, що промовляє до душі й викликає співзвучні тони.

Пригадалися авторові шкільні часи й перша батьківська опіка, а далі — й усе батькове трудяще, присвячене дітям життя:

Так! Справді „тяжко наробився" Ти:
Зробив усе, що мав і міг зробити.
Щоб кращу долю знали другі діти,
Хотів Ти так нас четверо вести,
Щоб ми найшли собі нові світи
й могли умом громаді послужити...
Тепер твердими мозолями вкритий,
Ти міг „звідсіль спокійно відійти"...

Ці тверді батькові мозолі відкрили авторові дорогу в ті привабні нові світи, розгорнули ген широко духові обрії, запалили в душі пожар...

Та цей пожар, „що не залив його рікою час", іноді заносив автора й на „бездоріжжя кляті". Особливо, коли „Муза душу, ласу на враження, ввела у світ любовного тремтіння"... Рафи, підводні скелі... Підступні спокуси... Непевний крок — і зломане життя,

Та от, коли мені здавалось: гину,
Ти кидав слово: „Я при тобі, сину!"
й розгонові в безпуття ставив стрим...

Яка ж то надзвичайно важна батьківська роля! Але вдармо себе в груди: чи багато з нас усвідомляє собі її?

А й тоді, коли автор, бравши чинну участь у визвольній боротьбі, зневірюється її невдачею, від жахливих наслідків душевного заломання рятує батько:

Та в безнадійні сірі дні невдачі
Ти почування мав для всіх гарячі;
За них і дяка і поклін Тобі...

І так по більшій частині пройденої життєвої дороги автор з усією наглядністю усвідомляє собі велике значення батьківських трудів, опіки й любови до тітей. Ці сонети, насичені щирою любовю і признанням для батьків, будуть дуже корисні для молоді особливо для теперішньої, яка, користаючи з батьківської любови, дуже часто відплачує чорною невдячністю.

Матерньої любови автор не зазнав, бо матуся померла, як він був ще маленький.

Хто Ти була, Матусю невідома?
Що Ти несла у серці в сірий світ? —

питає автор себе в думці, оглядаючи могилку матері. І не знаходить відповіди. Розпитував автор про маму старих людей у селі — ровесників матусі.

Старий дідусь казав, що Ти зоріла
красою пишною на все село,
що, як ішла Ти, парубня німіла,
й усяке заздрим поглядом вело.

Одначе на інші питання щодо неї не знаходить відповіди.
Оце й усе. Чув ще, що матуся була „і лагідна і добра“.

З клубком питань даремне й досі бюся...
Ровесниця Твоя — стара бабуся
не вміє в цьому помогти мені...

Та все ж таки і цей, хоч і неясний спогад викликав ніжні, а заразом і глибокі рефлєксії, і їх автор вилив у чотирьох гарних сонетах. А постать матері, хоч і „невловиму“, автор називає „далекою ватрою“, що й досі ще блимає й „неначе гріє ще останні дні“... поета.

Усі ці сонети, присвячені батькові й матері — це пучок запашних пільних квіток, що їх викохала рідна землиця. Щось щире, тепле віє від них — всупереч тому штучному оранжерійному „цвіттю“, що його на чужих погноях плекають деякі наші „европейці“, в пошуках за штудерною, часом чудернацькою формою. Во-істину в них втілена Божа правда: „Чти отця твого і матір твою — і благо тобі буде“.., правда, на яку так часто забувають.

Є в цій збірці теж низка сонетів, присвячена описам подільської природи, переплітаним споминами з раннього дитинства. Описи ті — плястичні, яскраві, а при тім якісь такі інтимні, овіяні серпанком ніжного почування.

Черешня, що колись мене гостила,
мов чапля та обскубана, безкрила,
стоїть і тужить по своїй красі...

Кілька кінцевих сонетів, присвячені „Пісні“ (творчому надхнінню) і переткані думками про чудодійний, шляхетний вплив творчости, краси.

І все дрібне, нещире, лиховісне,
топилося в твоїх акордах, Пісне,
й обновлена душа добром росла.

От і зміст цієї малої, скромної на зовнішні шати, але глибокої змістом книжечки. Нема тут підшмінкованої, „підлятої вином“, дражливої еротики; нема пушистого залізо-бетонового патосу наших доморослих „когорт“. Але є тут те, що творить головну вісь життя: щире почування, Любов...

Мистецько-естетичне оформлення цих сонетів стоїть також на високому рівні. Вони витримані в клясичній формі; читається їх одним духом і... з приємним почуванням задоволення і від змісту, і від форми.

Мова — чиста, гарна. Можна тільки зробити один дрібний заміт: таких подвійних форм, як „цвила“, „процвите“ (хоч „цвіття“), „вита“ (хоч „привітло“), „у свитанковім сянні“ (хоч „світанки“) — тепер рідко хто вживає. Так само трохи застарілі й такі вислови, як: „братя“ (браття, брати), „другі“ (= інші) тощо. Є теж кілька натягнених наголосів. Помітні подекуди коректорські недогляди: на 8 стр. попсутий коректорською невважливістю один рядок, через що порушений ритм вірша. Але це все маленькі дрібниці, що губляться в гарній формою і глибокій змістом цілості

N. N.

О. Подільський: **Пісня пісень** у вільних переспівах. Тернопіль 1935. Стор. 34 16⁰.

На „Шір Гашірім“ в останньому році звернули українські письменники виїмкову увагу. Коли ціле століття розвитку нашої нової літератури дало тільки один переклад „Пісні Пісень“ (П. Куліша) та уривкові спроби поетичних переспівів (П. Куліш, О. Кониський, А. Кримський), — то тепер впродовж кількох місяців появилися аж два поетичні переспіви цього твору (Б. Кравців і О. Подільський) та новий його переклад (о. М. Кравчука, друкований в „Дзвонах“). Ніжна, але все таки твердим лицарським духом пронизана любовна лірика „Пісні Пісень“ („Як те військо в повній зброї, отака твоя краса“ і „А твоя шия, як вежа зброї, що на ній сильних висять щити“), — а далі високий, метафізичний, божеський змисл, що криється в ній під символами людської любови — все це мабуть особливо рідне й близьке духовому наставленні здорової частини нинішньої інтеліґенції, яка шукає мужньої, але при цьому наскрізь продуховленої лицарськости, як шляху до відродження здеґенерованого модерного людства. Цим пояснюю собі успіх „Шір Гашірім“ у наших часах.

О. Подільський — це псевдонім галицького письменника, що вже віддавна має у вузькому колі наших літератів марку солідного поета. Але його творчість надто нерівна; крім перлин — у ній теж чимало мірноти: досить порівняти направду поетичний і літературно вартісний його переспів „Пісні Пісень“ — з одночасно в популярній релігійній пресі друкованими уривками його „Псальмів“, які потонули зовсім у шевченківському епіґонстві та не підносяться понад рівень змістово вправді дуже позитивного, але літературно слабого віршування. На перший погляд навіть важко повірити, що автор цих „Псальмів“ дав одночасно переспів „Пісні Пісень“, який з честю видержує конкуренцію з недавно виданим переспівом Б. Кравцева, нагородженого молодого поета. А однак — це факт. Переспів О. Подільського, хоч у мовноформальних нюянсах нераз мусить уступити вицизилюваній майстерності автора „Сонетів і строф“ — своєю внутрішньопоетичною інтензивністю та силою виразу ні трохи не уступає свому конкурентові. Ба що більше, часом навіть простенька і безпосередня наївність виразу Подільського, хоч його переспів далеко дальше відбігає від ориґіналу ніж у Кравцева, все таки краще підходить до духа ориґіналу та інтимніше промовляє до людського серця, ніж злотокована строфа Кравцева [1]. Візьмім приклад:

У Кравцева:

Деж твій милий дівся, любий твій,
ти найкраща любко із дівчат?
Ой, кудиж подався любий твій,
де його шукати, ізнайти?

---

[1] Є, щоправда, теж кілька нечисленних місць, де Подільський занадто далеко відходить від ориґіналу та непотрібно загострює еротичний настрій твору, який в ориґіналі далеко лагідніший. *м г*

— „У саду своєму любий мій,
між пахучим крином в цвітнику,
ходить поміж квіттям любий мій,
цвіт лілей зриває запашний.

Він мені належить, любий мій,
яж йому належу, я його,
того, що коханий, любий мій,
що садом гуляє залюбки“.

А у Подільського:

Ой, у садочку там квіття, квіття!
там мій миленький, як те блакиття:
в пахощах ходить, сяйвами сяє —
певно про мене думку думає...

Вийду я, вийду в садок між квіти:
там будем з милим разом ходити,
разом ходити і разом сяти
і одну думку обоє мати...

Або у Кравцева:

Твоїж губи, славна любко, наче стяжка пурпурова,
та й слова твої принадні і звабливі невимовно.
І румянцем білі лиця під серпанком квітнуть, ваблять,
мов ґранати, що доспіли, половинки стиглих яблук.

А Подільський:

А твої губи — пурпурова стрічка,
пурпурова стрічка, як темна нічка —
і темна нічка, і дві малинки;
личка — ґранатів дві половинки.

Інший підхід, інша психіка, інший рівень поетичного вміння — та інший рід краси в обох поетів. Справа ще більше комплікується, коли взяти текст оригіналу (в перекладі о. Кравчука):

Губки в тебе — немов пурпурова стрічка,
й уста в тебе принадні.
Лиця твої — як половинки
гранатного яблука —
виглядають з-поза серпанку.

Стиль оригіналу безперечно найкраще підходить до духа „Пісні Пісень“. У переспівах, хоч і яких майстерних, вона все таки мусить утратити дещо зо своєї суті. Замість величної цілости гимнічного по своїй суті характеру — маємо збірки новітньої любовної лірики. І тому, хоч обидва нові переспіви „Пісні Пісень“ вносять чимало дечого гарного і вартісного в українську поезію — то все таки має слушність о. Др. Г. Костельник, який, як видно з його рецензії на переспів Кравцева, таки волить сам оригінал.

М. г.

Слово про Ігорів полк. Український героїчний епос кінця XII. століття. Переклав *Святослав Гординський*. Львів 1936. „Варяг“. Стор. 52. м. 16⁰.

Братися в нас тепер за переклад „Слова про похід Ігоря“ — це неабияка амбіція й відвага. Перш за все з огляду на мистецьку силу оригіналу — а по друге, з огляду на високий рівень деяких дотеперішніх українських перекладів. Гординський видно тримався засади, що хто не ризикує, той не виграє — і написав новий переклад. Ризико було трохи заве-

лике. Переклад — а якраз не переклад, а радше переспів Гординського, без уваги на велику поетичну рутину автора, має поважні недостачі. А найголовніша з них — це недостача вичуття того змислу, духа і тієї незвичайної для модерної людини поезії, що криється в тексті „Слова". Цю недостачу відчуває читач на кожному кроці — почавши від зле переложеного наголовка, а скінчивши на таких поетичних нетактах, як мішання коломийкового й козачкового ритму з гексаметрами, або як напр. ось такий двостих:

На Дунаю Ярославна затужена кличе,
Зозулею самотньою уранці кигиче.

В оригіналі читаємо:

„На Дунаи Ярославнынъ гласъ ся слышить, зегзицею незнаема рано кычеть".

Хоч і є згукова подібність та можлива етимольоґічна спорідненість, — то проте стародавне „кычеть" не є те саме, що наше вульґарне „кигиче" — і так перекладати правдивому поетові не ялося.

Тай взагалі — оригінал є настільки поетичний і досконалий, що дуже важко знайти в модерній віршовій формі адекватний вираз для ось хоч би такого місця: „Что ми шумить, что ми звенить далече рано предъ зорями?" У Гординського це:

Ой, щож то за шум, що за брязк гомінкий
До-зорі ще здалека надходить?

Або: „Ничить трава жалощами, а древо съ тугою къ земли преклонилося". У Гординського:

Хилилась
Із великого жалю у полі трава,
Нагинались від туги униз дерева.

Дуже гарно, якщо б це був вірш С. Гординського — але зовсім недобре, як зіставити з могутніми словами оригіналу. На загал, Гординський доволі часто не вичуває своєрідної поезії оригіналу, лише творить свою поезію на ту саму тему, — щоправда, теж дуже гарну поезію. Деякі уривки з переспіву Гординського направду поривають своєю енерґією та красою — але здебільша це поезія самого Гординського, а не адекватний мистецький вираз „Слова".

Тай ще одна недостача, спільна зрештою й іншим нашим перекладачам, хоч у Гординського особливо сильно виявлена. З одноцілого моноліту героїчної поеми — новітні перекладачі роблять цикль зовсім окремих віршів. Розкавалковування великого одноцілого твору — це направду незрозуміла річ, і дасться вона пояснити хіба впливом „систематизування" псевдонауки минулого віку, для якої найважнішою річчю було не приняти твір як величню цілість, лише поділити його на якнайбільше частин і придумати для кожної з них наголовок: ось вам, мовляв, „Перший бій", ось „Другий", ось „Сон князя Святослава", ось „Плач Ярославни" і т. д. і т. д. А тим часом перекладач повинен сприняти передовсім цілість твору і дати йому одноцілий мистецький вираз, а не писати ряд окремих поезій поперемінно то коломийкових, то гексаметрових, то всяких інших. В лицарському епосі така формальна рябість — це ярка нестилевість. Тай взагалі, гадаю, одинокий шлях до створення конґеніяльного перекладу „Слова" — це передання цілого твору, не розкавалкованого, в формах стисло достосованих до ритмічної прози оригіналу.

м. г.

Богдан Лепкий: **Казка мойого життя. Крегулець.** Накл. В-ва „Дружина". Вип. 4. Львів 1936, 16°, 80 ст. Ціна 1 зл.

В останніх часах повстав у нас напрям, що виступає проти всякої пасивности, сантименталізму та заплаканости в літературі. Напрям в засаді слушний, одначе густо-часто йде задалеко й хоче викинути з літера-

тури взагалі всяку ніжність, мягкість, тугу. Не відріжняє зайвого розніжнення й перебільшеної вражливости від неперебільшеної, зовсім природної, а через те здорової ніжности почувань. Природна ніжність, а то й мягкість, це не пасивність, ні. Навпаки, вона часто стає основою й мотором активности і твердости в житті. Психольоґія ствердила, що здебільша правдиво лицарські, войовничі, життєздатні типи бувають в родиннім житті ніжні й лагідні. Зрештою, згадаймо хоч би середньовічних лицарів з їх неймовірними подвигами й одночасною ніжністю до дам. Річ тільки в тому, щоб вона не переступала природної межі і через те не ослаблювала волі.

Таку природну ніжність бачимо в обгорюванім творі Б. Лепкого. Є це спомини з діточих літ, проведених в батьківськім домі в родиннім селі Крегульці. Одначе автор вложив в ті спомини стільки душі, почувань, туги, що вони здебільша стають літературними творами, які зміцнюють любов і пошану до родинного вогнища, цієї здорової основи кожного громадянства, і сповивають його серпанком якоїсь вищости і святости. Автор говорить до нас так просто, немов би справді оповідав казку, а проте так зворушливо й поетично, заторкуючи нашу душу до глибин. Ось приклад. Про свою няньку поет пише:

„Маріє Яницька, зубожіла шляхтянко зпід Камянця! Спи спокійно на затишнім цвинтарі подільськім. Могили мовчать і не сваряться з собою. І дяка Іллі, і Василя Пачкаря, і твоя. Всі рівні і всі западаються у землю, бо з землі ми вийшли і в землю обернемося. У нашу землю рідну. Тільки пісня жиє. Вона тільки й останеться по нас. І по тобі, Маріє, і — по мені". (ст. 15).

Або (автор стоїть коло могилок сестер):

„І коли я так цілий у споминах стояв, з молодої яблуні перше румяне яблуко впало, а за ним друге й третє.

„— Це тобі, а це для одної сестрички, а отсе для другої, — буцім почув я зпід землі".

„Я взяв яблука й поклав їх на могилки сестер". (ст. 27).

Вже по кількох реченнях пізнаємо, що перед нами книжка великого письменника: „Де бував і що видав, не питай, не скаже, тільки тебе очима, як гранею обсипле" (ст. 18). „Не очи, а два вовки в корчах" (ст. 16) „Слова, як річка пливуть, журчать. Заслухаєшся у них, ніби у плесо задивився, раз глибоке аж чорне, то знов ясне, мов небо в погоду... ›Казка — річка шепотлива, пісня — ниточка, з серця, як з клубка, снується, крізь ціле життя...‹" (стр. 13/14).

Є в цій збірці й нарис „Цвіт щастя", який вже давно оцінили як літературну перлину і вмістили в ґімназійних читанках.

Книжка видана дбайливо й естетично.

Прочитавши останню сторінку, замикаємо книжку з вдякою для автора, що дав нам змогу в споминах ще раз з його дитинством пережити і наше власне. Зідхнувши тужливо за минулим, набираємо сили будувати майбутнє.

П. Ісаїв.

о. Дф. Г. Костельник. **Arcana Dei.** Шляхи віри модерної людини. Накл. автора. Львів 1936. 8^0, 94 ст.

„Arcana Dei" це перша в нас своєрідна доґматика для світських інтеліґентів. Не хочу тим казати, що там нічого нового не знайде інтеліґент богослов. Навпаки: „Arcana Dei" прочитає також кожен теольоґ з великим зацікавленням та великою користю, бо там знайде наукову синтезу найважніших правд нашого вірування. Питомою рисою кожного правдивого науковця є упрощувати предмет, себто зводити до гармонійної єдности всі прикмети даного предмету, щоб, читаючи його праці, кожен міг мати ввесь час перспективу на цілість предмету: неначе орел, що з висоти свого лету бачить не лише поодинокі обєкти даної околиці, але одночасно зором обіймає й цілий краєвид. Так і в Костельникових „Arcana Dei". Прочитавши з великим зацікавленням цю працю, лишається в душі читача не тільки вдоволення, що він знайшов вичерпуючу відповідь на найтяжчі питання нашої віри, але також загальний погляд на суцільну цілість христі-

янської віри. Поодинокі правди віри, хоч як тяжкі до зрозуміння, взаїмно себе доповнюють, і що незрозуміле в одній, виразніше виходить в другій. Тому, щоб виробити собі вповні поправний погляд на поодинокі правди віри, треба їх трактувати не окремо, але лучно з іншими. Іншими словами, треба розглядати нашу віру per modum unius. Якраз це мав на меті о. Др. Костельник і це вповні осягнув у своїх „Arcana Dei". Проаналізувавши найважніші правди нашої віри, зводить їх до синтетичної, органічної цілости. Хоч наукові богословські праці не належить до тих, що їх читається легко, бо сухість та абстрактність предмету вимагає великої напруги ума, то проте Костельника „Arcana Dei" прочитає кожен інтеліґент „душком" від першої до останньої сторінки. О. Костельник написав цю працю дуже інтересно, а приступність стилю не тільки не зменшує, а навпаки, збільшує наукову вартість цієї праці. Вартість книжки ще й в тім, що це перша в нас наукова, своєрідно написана доґматика для світських з фільософічною підбудовою. Не є це популярна книжка, але справді наукова праця. Хто має застереження щодо правдивости й льоґічности Христової віри, хай прочитає Arcana Dei, а впевниться, що Христова віра не тільки чудова, але й незвичайно льоґічна. Хто одночасно прочитає ще й іншу книжку того самого автора, також недавно видану, саме „Справжнє джерело атеїзму, той зрозуміє, що його застереження щодо віри зроджені виключно на тлі почуття нічогости і зовсім безосновні. Щоб дійти до Христа, треба те почуття побороти. *(д.)*

Др. І. Витанович: **Володимир Навроцький** (1847—1882). Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби. Львів 1934. Відбитка з „Кооперативної Республики" за 1934 рік. 8⁰.

У наших часах культурного та політичного застою слід плекати культ індивідуальностей, що вміють піднятися над мертві води сучасности. Тому мусимо радо повитати книжку д-ра Витановича, що знайомить нас з постаттю, яка на кілька десяток років переросла свою добу, що під інтелектуальним оглядом, то й під політичним. З нинішньої історичної перспективи можемо оцінити, що воно значило бути у нас перед 40 роками першорядним фахівцем у фіскальних справах, писати з тієї ділянки праці, які могли рівнятися з тодішніми передовими західньо-европейськими; або дати одну з перших у науці спробу сільсько-господарського буджету.

Зрештою, Навроцький не вузький теоретик-спеціяліст. Де тільки може, стає він на українському становищі і перший звертає увагу тодішніх батьків народу на питання, яких вони не помічували у своєму дилетантизмі. Робить він це, що в економічних працях про наладнання галицьких відносин, то й у статистичних, якими він уперше намагався заналізувати стан нашого шкільництва, національний поділ населення Галичини, його суспільно-професійну структуру тощо. Навроцький чи не перший звернув увагу на необхідність скріпити український елемент по містах та унезалежнитись економічно від жидів.

Не менш цікава чисто публіцистична діяльність Навроцького, у якій він кидає політичні думки, що вражають своєю зрілістю. Він — щоправда, панслявіст, але за народ, покликаний до провідної ролі у слов'янському світі, уважає не москалів, до яких ставиться з великим застереженням, тільки — українців. Вражає своєю зрілістю окреслення ґеополітичного значення України, а своєю ориґінальністю та шириною погляду — концепція української політики з орієнтацією на Австрію та Німеччину.

Пошану викликує у нас Навроцький своїм критичним поглядом на людей та на ідеї, що були ідолами тих часів. Про Драгоманова писав Навроцький, що „він звертався до нас не в імя України, не як земляк, а в імя російського погляду". „Український рух — ствердив Навроцький на іншому місці — як національний, не може мати ніякого звязку з соціялістично-революційним, як космополітичним із своєї природи".

Як бачимо, Навроцький пізнав правди, які не були ще відомі нашим державним керманичам 1917—18 рр. Взагалі читач найде у книжці д-ра Витановича чимало актуального. Вона дбайливо і солідно опрацьована. Написана проглядно, через що залишає у читача ясний образ. Побажане було б

хіба, щоб автор був ширше зреферував творчість Навроцького, яка для молодших поколінь дуже мало відома, без уваги на її високий рівень; було б це можливе хоча б коштом біоґрафічних подробиць. Збірне видання важніших творів Навроцького або синтетична праця про них була б дуже цінним надбанням для нашої літератури.

Коректа не надто дбайлива. Напр. читаємо, що Навроцький 1884. р. простудився, а 1882. помер; рідкий випадок посмертної недуги! „Репарацийний" замість „репараційний," тощо. Місцями не збережена евфонія (напр. „народність в (зам. у) школах). Також автор часом уживає деяких слів з часів Навроцького, між ін. терміну „руський", що мабуть таки слід було змінити на сучасні слова. Але це все малі дрібниці, що не можуть захитати великої вартости тієї книжки. *Б. Галайчук.*

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ.

На сторінках нашої преси йде тепер велика боротьба, що переступає дозволені межі і приносить нашій нації тільки шкоду навнутр і назовні. Ведуть ту боротьбу з одної сторони Др. О. Назарук, будьто як представник УНО, і Д. Паліїв, як представник ФНЄ, а з другої сторони УНДО. До того долучається ще своєрідня сутичка між п. Міленою Рудницькою, будьто як представницею Союзу Українок і п. І. Кедрином, лявфром УНДО-ння.

Коли оглядаємо ту безпощадну міжусобицю на часописних шпальтах, мимохіть нагадуються слова великого ідеольоґа української державности:

„Коли провідники нації борються за повне визволення й за державну незалежність цілої нації — кожний член нації для них дорогий союзник, вояк однієї й тої самої армії, без якої здобуття незалежности неможливе. Але коли ці провідники борються за право посередництва між чужою державою й своїм „народом", кожний член нації, що до їхніх „партій", їхніх клюбів чи товариств не належить, це чужий, це ворог і можливо небезпечний конкурент. Монополізація виключно для себе української національної ідеї була конечним результатом способу життя тих, хто на експльоатації цієї ідеї в цілях посередництва будував усе своє політичне й матеріяльне існування". (Листи.., 6. стр.).

„Ваш духовий анархізм, який для Вас дорожчий понад усе, не дає Вам стати орґанізованими і дисциплінованими слугами одного Вівтаря. Ваші очі завидющі і Ваші руки загребущі — якими Ви вславились вже перед тисяччю літами — не дають Вам змоги думати про щось інше, як тільки про тілесне, матеріяльне. Тому Ви не в стані великим поривом духа, орґанізованого і дисциплінованого релігією Христа, обєднати і підняти на верх — до Бога — українське громадянство... І кожний з Вас у цім повзанні творить собі по образу своїх хотінь своїх божків, якими він це громадянство розбиває". (Листи..., XV).

„Патріотизм — національне громадське чуття — проявляється очевидно не тільки на фронті. Іноді побороти себе — свій еґоїстичний антигромадський руйнуючий інстинкт — не менше важко, пишучи статтю до ґазети, або розмовляючи з земляком про справи нації, ніж стоячи на позиції в обличчю ворога. І силу духа кожному членові нації можна проявляти все й скрізь — навіть на еміґрації". (Листи, 20 ст.).

„Де ви, сучасна старшино українська, що новітньою зброєю духа — пресою й книжкою — володіючи, силою свого духа нову віру українську творите? І яку нову думу вашу сучасний грамотний народ український прочитавши та діла ваші побачивши, за свою прийме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?"... (Листи, 19)..

Львівська „Chwila" в ч. 404 з 23. XII. 1935 р. передрукувала п. з. „З побуту през. Масарика у Варшаві" спомини відомої польської демократичної діячки Ізи Мощенської, поміщені в „Курієрі Варшавському" а присвячені описові побуту Т. Масарика у Варшаві в 1908 р.

Авторка тих споминів була на одному зібранні, на яке запросили тоді Т. Масарика. Ішла розмова про ріжні політичні справи. „Вдарив мене один епізод — каже І. Мощенська — тієї балачки і назавжди залишився у моїй памяті. Один з приявних наших поступових демократів висловив думку, яку так часто чулося в польських лівих колах, що вона вже стала скучна. — Це велике щастя чехів — казав той демократ, — що їх шляхта вигинула по бою під Білою Горою і взяла до гробу всі пережитки клясових єрархічних забобонів. Лекше їм бути демократами, як нам, обтяженим традиціями шляхетчини. На те відповів Масарик: Не ціла наша шляхта впала на побоєвищі. Залишилися ті, що згодом знічилися. Зрештою, зовсім не думаю, щоб це було корисне для нації, що та верства, яка була творцем і спадкоємцем давнішої культури, стала для неї пропаща. Суцільність і безперервність духового розвитку, передавання його надбань з покоління в покоління має велику вартість і нічого не шкодить дозріванню демократичної ідеольоґії. Чехи дійсно є демократами з конечности. Ціла чеська інтеліґенція вийшла з народу. Я наприклад — закінчив Масарик — син візника“.

З приводу тих слів Масарика можна б тільки жаліти, що Україна, особливо наддніпрянська, не мала демократів типу Масарика, а українська зросійщена і спольщена шляхта більше людей типу пок. В. Липинського.

Коли інформуємо чужинців про свою літературу, то очевидно висуваємо передовсім її добрі сторінки та її вартості. Одначе зовсім інакшої думки є Др. М. Рудницький. Він написав статтю до соціялістичних польських „Sygnałów“ (з 1. III 1936), в якій 1) не тільки невірно показує недостачі української літератури, але взагалі зображує її в куди гіршім світлі, як вона є; 2) виявляє легковажність, а навіть якусь нехіть до української літератури, а то й кпить собі з неї; 3) переносить полєміку щодо цьогорічної літературної нагороди на сторінки того польського журналу. Зрештою, обезцінювати українську літературу перед чужинцями Д-рові М. Рудницькому не першина. Ще в 1929 р. на сторінках „Chwili“ (з 10. I.) кінчив він свою статтю так: „Gdyby tych kilkanaście niewymienionych nazwisk należało przynajmniej do autorów pokroju Marji Rodziewiczówny, to i te — według wyrażenia Brzozowskiego — „kurze poloty“ mogłyby być obecnie w literaturze ukraińskiej korzystnym „ersatzem“. Niestety, literatura ukraińska niema dziś ani płodnysh królików ani samotnych królów władczego słowa“. Ніхто тоді не зареаґував на те, то ж тепер, по 7-ох роках, написав М. Рудницький „ще ліпше“.

Про ідеольоґію ж „Sygnałów“, в яких М. Рудницький уважає за відповідне співпрацювати (з такою „користю“ для української літератури!), свідчать ось такі слова одної редакційної замітки (в тім самім числі того журналу): „Bez zmiany obecnego ustroju na ustrój socjalistyczy nie może być rozwiązany uczciwie żaden problem ideowy, społeczny, literacko-naukowy czy moralno-etyczny“. — Цікаві ми, як до такого виступу Дра М. Рудницького ставиться Рада Т-ва Письменників і Журналістів та Редакція „Діла“.

В „Назустрічі“ (ч. 5. с. р.) читаємо: „Жюрі Т-ва Письменників і Журналістів напевно не нагородило би твору з протихристіянськими тенденціями“... Дуже нас тішить така заява. І тому ще більше дивуємося, чому „Діло“ плянує видати в цім році між інш. теж і твір, що поставлений Церквою на індекс (гл. летючка додана до „Діла“, ч. 25 с. р., передрук. теж в „Ділі“ ч. 39) — те „Діло“, в якім літературним референтом є якраз Др. М. Рудницький, член всіх дотеперішніх жюрі, і в якім працюють аж два редактори, що є членами Ради Т-ва Письм. і Журн. — Думаємо, що плянування видачі такого твору виникло з непорозуміння та непоінформованости, та що такого твору „Діло“ таки не видасть.

В „Ділі“ (ч. 60 с. р.) Л. Федорович - Малицька пише: „Анекдотичні додатки про приватне життя Новаківського в статтях п. Голубця — байдуже, чи правдиві вони, чи ні — належать до тої „цікавости камердинера“, яка не так цікавиться творчістю мистця та його духовим обличчям, як малими слабощами великих людей“. — Дуже слушна заввага.

НОВІ КНИЖКИ.

Д. Николишин: Світанки й сутінки. (Поезії). Вид. „Ізмараґд". Л. 1936. 16⁰, 40.

Л. Мосендз: Засів. Повість. Бібл. „Самост. Думки". Чернівці. 1936, 64 ст.

О. Кобилянська: За ситуаціями. Повість. З передмовою Л. Луцева. Л. 1936. „Укр. Бібл.". 16⁰, 128.

А. Лотоцький: Роксоляна, істор. опов. з XVI. ст. Образки М. Фартуха. Л. 1936. Накл. „Світа Дитини". 16⁰ 120.

Я. Вільшенко: Казка про змія, князівну та Гриця. „Золота Бібл.". Накл. М. Матвійчука Л. 1936. 16⁰.

В. Ковальчук: Інсценізація вибраних творів Тараса Шевченка, Л. 1926. Накл. „Просвіти". 8⁰, 96.

Т. Лилик: В кігтях ҐПУ, драм. картина. Вид. Трембіти. Л. 1936, 16⁰, 40.

А. Данко: Лесь Крутій комуністом. Ком. на 2 дії. Вид. „Рекорд" Л. 1935. 16⁰, 32.

Р. Моґетич: Кум солтис, ком. на 3 дії. Накл. „Рекорд" Л. 1935. 16⁰ 46.

В. Нагірний: З моїх споминів. Зо вступом Дра І. Витановича. Вид. „Кооп. Республ." 8⁰, 70.

М. Заклинський: „А ми тую стрілецькую славу збережемо"... Спомини з визвольної війни Ч. І. В-во „Всесвіт". Л. 1936. 16⁰, 142.

О. М. Марисюк ЧСВВ: Чи людина має душу? Вид. ЧСВВ в Жовкві. 1936. 16⁰, 30.

о. О. Годунько: Служба Божа — джерело християнського духа і святости. Накл. Марії Григорович. Л. 1936. 16⁰, 32.

М. П.: Де шукати розвязки соціяльних питань. Л. 1936. Вид. „Мета". 16⁰. 32.

Статут Марійських Дружин Української Жіночої інтеліґенції. Л. 1936. Накл. Марійської Дружини Пань у Л. 32⁰, 61.

Проф. О. Лотоцький: Автокефалія. Том І. Засади автокефалії. Праці Укр. Наук. Інст. Варшава 1935. 8⁰, 203.

Порядок святої й божественної Служби Божої (правосл.) Варшава 1936.

Д. Донцов: Патріотизм. Квартальник „Вістника" ч. 1 (9). Львів 1936, стор. 63, 16⁰.

І. Максимів: Раса джентельменів (англійці). В-во „Проміні". Л. 1936, 16⁰, 32.

Б. Стецишин: Гітлеризм Вид. „Проміні". Л. 1936, 16⁰, 32.

С. Орелюк: Большевизм це московський імперіялізм. „Дешева Кн." Л. 1936. 16⁰, 32.

С. Орелюк: Коли комуністи за націон. визволення. „Дешева Кн." Л. 1936. 16⁰, 32.

М. Вергун: Большевизм і селянство „Дешева Кн." ч. 4. Л. 1936. 16⁰, 32.

С. Дубовий: Абесинія і Чорні Сорочки. Вид. „Проміні" Л. 1936, 16⁰, 32.

Др. В. Левицький: Недоля побіджених і клопоти побідників. Накл. „Самоосвіти". Л. 1936, 16⁰.

Роман Смаль-Стоцький: Українська мова в Совєтській Україні. „Праці Укр. Наук. Інст.". Варшава 1936, 8⁰, 270.

П. Карманський: Українська Богема. З нагоди 30-ліття „Молодої Музи", Л. 1936. Накл. Р. Кульчицького. Обгортка Р. Пачовського, 16⁰, 118.

Читач: Сучасні українські поети. Вип. І. Бібл. „Самост. Думки". Чернівці 1936, 122 ст.

Д. Дорошенко: З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага 1936. 16⁰, 100.

О. Терлецький: Історія України. Княжа доба, з 21 ілюстр. та 5 матами. Л. 1936. Накл. „Просвіти". 8⁰, 72.

Літопис Бойківщини. Самбір 1936. Р. VI. Ч. 7.

Літопис Націон. Музею за 1935 р. Вид. Союзу Прих. Нац. Музею. Л. 1935 р. 8⁰, 40.

Є. Ю. Пеленський: Матеріяли до краєзнавчої бібліоґрафії Галичини, Волині та Закарпаття. Л. 1936 с. 18.

Д-р П. Біланюк: Основні завдання виховання. Накл. Повіт. Союзу Кр. „Р. Ш." у Л. Л. 1936. 16⁰, 16.

Д-р Біланюк: Добрі й лихі діти. Накл. Повіт. Союзу Кр. „Р. Ш." у Л. Л. 1936. 16⁰, 16.

Л. Ясінчук: Дитячий садок. Л. 1936. „Рідна Школа". 16⁰, 31.